

UiO • Det juridiske fakultet

Preventivt nødverge

Nødverge mot fremtidige angrep

Kandidatnummer: 663

Leveringsfrist: 25. april 2014

Antall ord: 17990

Det kan [...] ikke nægtes, at Tilfælde kan forekomme, hvor Nødværge maa tilstedes ogsaa overfor mere fremtidige Angreb, saasom hvor en Skibsfører er blevet vidende om en mellem Mandskabet truffen Aftale, der gaar ud paa at myrde ham, naar Skibet om nogle Dage kommer til et bestemt, dertil særlig skikket Sted.

*Udkast til Almindelig borgerlig Straffelov
for Kongeriket Norge. II Motiver. (1896) s. 86-87*

Innholdsfortegnelse

1	INNLEDNING.....	1
1.1	Tema og strafferettslig plassering	1
1.2	Problemstilling og metode	1
1.3	Avgrensning av temaet	3
1.3.1	Nødrett	3
1.3.2	Selvtakt	4
1.3.3	Negotiorum gestio	5
1.3.4	Nødverge mot angrep fra dyr	5
1.3.5	Nødverge mot offentlige inngrep	6
1.3.6	Nødverge til forsvar for andre rettsgoder	7
1.3.7	Lovlige pågripelser etter strl. § 48 tredje ledd.....	7
1.3.8	Utlekking av selvskudd eller andre former for forsvarsmidler.....	8
1.4	Den videre fremstilling	8
2	BETINGELSENE FOR LOVLIG NØDVERGE.....	9
2.1	Nødvergesituasjonen.....	10
2.1.1	Vilkåret om det rettstridige angrep	10
2.2	Nødvergehandlingen	13
2.2.1	Vilkåret om den avvergende nødvergehandling	13
2.2.2	Vilkåret om nødvergehandlingenes nødvendighet	14
2.2.3	Vilkåret om nødvergehandlingenes tilbørighet	16
3	PREVENTIVT NØDVERGE – DE LEGE LATA	19
3.1	Lovteksten.....	19
3.1.1	Lovteksten til gjeldende straffelov	19
3.2	Forarbeider	25
3.2.1	Forarbeider til gjeldende straffelov	25
3.2.2	Forarbeider til den nye straffeloven.....	27
3.3	Rettspraksis	30
3.3.1	Reinskadekjennelsen	31

3.3.2	Liv-saken	32
3.3.3	Verdal-saken.....	36
3.3.4	Mobbedommen.....	37
3.3.5	Hammerfestdommen	39
3.3.6	Sykehusdrapdommen	41
3.3.7	Mobbedommen II	43
3.4	Juridisk teori.....	45
3.5	Reelle hensyn	48
3.5.1	Hensynet til den angrepne	49
3.5.2	Hensynet til angriperens rettslige vern	50
3.5.3	Allmenne hensyn	51
3.6	Fremmed rett.....	51
3.6.1	Svensk rett	52
3.6.2	Dansk rett.....	52
3.6.3	Tysk rett.....	52
3.6.4	Øvrige rett.....	53
3.7	Oppsummering: Preventivt nødverge – de lege lata	53
3.7.1	Angrepshandlingen.....	54
3.7.2	Nødvergehandlingen.....	55
3.7.3	Tilbørighetsvilkåret	55
3.7.4	Konklusjon	55
4	OVERSKRIDELSE AV GRENSENE FOR LOVLIG NØDVERGE.....	56
4.1	Overskridelse etter strl. § 48 fjerde ledd.....	56
4.2	Overskridelse etter strl. § 56	58
5	STRAFFELOVEN § 139 – HANDLINGSPLIKT	59
5.1	Generelt om strl. § 139.....	59
5.2	Forholdet mellom strl. §§ 139 og 48.....	59
6	PREVENTIVT NØDVERGE – DE LEGE FERENDA	61
7	AVSLUTTENDE BEMERKNINGER.....	63
8	LITTERATURLISTE	64

1 Innledning

1.1 Tema og strafferettslig plassering

For at en handling eller unnlatelse skal kunne være straffbar etter norsk rett, må fire vilkår være oppfylt:¹

1. Handlingen eller unnlatelsen må dekkles av et straffebud.
2. Det må ikke foreligge noen straffrihetsgrunn.
3. Gjerningspersonen må ha utvist subjektiv skyld eller uaktsomhet.
4. Gjerningspersonen må videre ha vært tilregnelig i gjerningsøyeblikket.

Nødverge er et eksempel på en *generell* straffrihetsgrunn og bestemmelsene om den reguleres gjennom straffelovens² § 48. Denne straffrihetsgrunnen går ut på at en ellers straffbar handling eller unnlatelse er straffri dersom den foretas for å *avverge* eller *forsvare* alle slags rettsgoder³ mot ethvert *rettstridig angrep* såfremt handlingen fremstiller seg som *nødvendig og ubetinget tilbørlig*.⁴ Nødverge kan med andre ord karakteriseres som en form for ”privat retts-håndhevelse”⁵ eller ”retshåndhævelse ved egen magt”⁶.

Når det rettstridige angrepet ikke er påbegynt, taler man om nødverge mot fremtidige angrep eller preventivt nødverge – avhandlingens tema.

1.2 Problemstilling og metode

Problemstillingen kan illustreres med noen domsavsigelser fra nyere tid: I en sak⁷ omtalt som øksedrapsaken i media, hadde en tidligere ustraffet ung jente tatt livet av sin samboer med en

---

¹ Andenæs, Johs. *Alminnelig strafferett* (2004) s. 101

² Almindelig borgerlig straffelov (straffeloven) av 22. mai 1902 nr. 10

³ Andenæs, *op. cit.*, s. 161

⁴ Straffeloven § 48

⁵ Andenæs, *op. cit.*, s. 160

⁶ Augdahl, Per. *Nødverge* (1920) s. 4

⁷ Oslo tingretts dom av 26. februar 2013, TOSLO-2012-111130

øks mens samboeren lå og sov. Hun påberopte seg blant annet preventivt nødverge med begrunnelse om at hun over tid var blitt utsatt for vold, trusler og andre krenkelser fra samboeren.

I en annen sak⁸ hadde en mann frittgående høns på sin eiendom i løpet av de siste syv-åtte årene før han ble tiltalt i saken. I den perioden opplevde han at noen av hønsene forsvant sporadisk. En tidlig lørdag morgen ble han ropt på av sin mindreårige datter og gjort oppmerksom på at det satt en hønsehauk på en av hønsene. Vedkommende var fullt klar over at hønsehauken var fredet. Likevel hentet han sin hagle og skjøt hønsehauken. Han antok at hønsehauken ville komme tilbake og ta flere høner dersom han kun skremte den bort.

I en tredje sak⁹ hadde en mann avtalt med sin fraskilte kone i Norge om å ha samvær med deres fellesdatter i sommerferien i mannens hjemland. Det var moren som hadde den daglige omsorgen for barnet i Norge. Da barnet skulle reise tilbake til Norge som planlagt, holdt mannen sin datter tilbake i sitt hjemland uten samtykke fra barnets mor. Da saken kom opp for retten, begrunnet mannen tilbakeholdelsen av barnet med at barnets mor systematisk hadde holdt ham ute av datterens liv siden han og barnets mor skilte seg. På bakgrunn av det fryktet han at han ikke ville få særlig kontakt med datteren i fremtiden.

Felles for alle de tre sakene er anførsler fra de tiltalte om at de, blant annet, har ønsket å avverge, i lovens forstand, et fremtidig angrep. De har med andre ord påberopt seg preventivt nødverge.

Problemstillingen i denne avhandlingen blir derfor å finne ut om preventivt nødverge kan utøves lovlig etter norsk rett. Dernest, hvis svaret er bekreftende, blir spørsmålet *når* og på *hvilket tidspunkt* det kan utøves. I den forbindelse vil det være relevant å finne ut *hvilke angrep* det kan utøves preventivt nødverge overfor. Endelig er det på sin plass å finne ut *hvilke nødvergehandlinger* den truede kan utøve overfor angriperen.

---

⁸ Namdal tingretts dom av 25. februar 2013, TNAMD-2012-194178. Se også høyesterettsdom av 12. mars 2014, Rt. 2014 s. 238. (Hønsehaukdommen II)

⁹ Trondenes tingretts dom av 18. februar 2013, TTRES-2012-144595

For å kunne ta standpunkt til problemstillingen, og finne svar på spørsmålene som er listet opp, kommer jeg til å benytte meg av alminnelig rettskildelære forankret i Eckhoffs¹⁰ kategorisering av rettskildefaktorer.

1.3 Avgrensning av temaet

I tillegg til den generelle bestemmelsen i straffelovens § 48, finnes det i lovverket eksempler på spesielle bestemmelser om nødverge som faller utenfor rammen for avhandlingens problemstilling. Eksempler på dette er naturmangfoldloven¹¹ § 17 annet ledd og skipssikkerhetsloven¹² § 40 første ledd. Utenfor avhandlingens problemstilling faller også nødverge mot angrep fra dyr og andre art for formuesverdier. Jeg ser likevel ikke bort fra at noen spesielle bestemmelser eller nødverge mot angrep fra dyr kan bli brukt i enkelte sammenhenger i avhandlingen kun for å belyse spørsmålet bedre. Videre er avgrensning mot flere beslektede og tilgrensende emner om straffrihetsgrunn hensiktsmessig. Selv om det avgrenses mot disse emnene, vil de likevel meget kortfattet bli beskrevet nedenfor. Begrunnelsen for det er at emnene er relevante hva angår avhandlingens tema. I tillegg kan beskrivelsene gi en sammenlignbar illustrasjon mellom avhandlingens tema og de ulike emnene.

1.3.1 Nødrett

Nødrett er regulert i straffeloven § 47 og innebærer at en handling eller unnlattelse som ellers er ulovlig, anses under bestemte oppfylte vilkår som lovlig når handlingen er utøvd som følge av nød. Et klassisk eksempel på dette er nødssituasjonen hvor en person bryter seg inn i en hytte for å redde sitt liv under en storm i fjellet. Et annet eksempel er en sjåfør uten gyldig førerkort som velger å kjøre sitt barn til sykehus for å komme tidsnok til en livsviktig legebehandling.¹³ Vilkårene som i eksemplene må være oppfylt, er at handlingen må være utført for å redde "[...] nogens Person eller Gods fra en paa anden Maade uafvendelig Fare".¹⁴ I dette

---

¹⁰ Eckhoff, Torstein. *Rettskildelære*, 5. utgave ved Jan E. Helgesen (2001)

¹¹ Lov om forvaltning av naturens mangfold (naturmangfoldloven) av 19. juni 2009 nr. 100

¹² Lov om skipssikkerhet (skipssikkerhetsloven) av 16. februar 2007 nr. 9

¹³ Matningsdal, Magnus og Bratholm, Anders. *Straffeloven Kommentartutgave, første del* (2003) s. 375

¹⁴ Straffeloven § 47

ligger at det for det første må foreligge en *fare* som ikke kan avverges på en annen rimelig måte. Det er ikke av betydning om faren er selvforskyldt eller uforskyldt.¹⁵ Videre må nødrettshandlingen være siste utvei. Eksemplet med sjåføren uten gyldig førerkort kan illustrere dette: dersom det står en drosje tilgjengelig like i nærheten og valget om å ta drosje til legebehandlingen ikke går utover barnets helsetilstand, er handlingen ulovlig og straffbar hvis vedkommende velger å kjøre selv til legebehandlingen. Til slutt omfatter handlingen all slags lovlige rettsgoder, interesser og personer og det må foreligge en interesseovervekt i forhold til interessen som ofres eller går tapt.¹⁶

På bakgrunn av det ovennevnte kan det konkluderes med at fellestrekkene mellom nødrett og nødverge er at det i begge tilfeller må foreligge en nødssituasjon utover det ordinære. Forskjellen ligger i at nødrett tar sikte på all slags nødssituasjoner og uten hensyn til hvordan disse har utviklet seg. Nødverge forutsetter derimot et rettstridig angrep fra angriperen, samt at nødvergehandlingen retter seg mot angriperen.¹⁷ Det som videre er felles både for nødrett og nødverge, er at dersom de respektive vilkårene i en gitt handling i enten nødrettssituasjon eller nødvergesituasjon er oppfylt, er handlingen ikke bare rettsmessig, men også lovlig. En annen måte å uttrykke forskjellen mellom nødrett og nødverge er slik som Augdahl påpeker: ”Ved almindelig nødstilstand står ret mot ret.”. ”Ved nødverge står derimot ret mot uret.”¹⁸

1.3.2 Selvtekt

Beslektet med nødverge er selvtekt. Selvtekt er en ulovfestet¹⁹ regel og innebærer at en person som har en rettighet, håndhever rettigheten sin på egen hånd.²⁰ Et eksempel på dette er en person som har blitt frastjålet en mobiltelefon noen dager i forveien. Dersom denne personen går til tyven og tar mobilen sin fra vedkommende ved å bruke makt, er det tale om selvtekt. Etter gjeldende rett ville handlingen fra personen ovenfor mest sannsynlig være straffbar da

---

¹⁵ Matningsdal og Bratholm, *op. cit.*, s. 375

¹⁶ Matningsdal og Bratholm, *op. cit.*, s. 376

¹⁷ Andenæs, *op. cit.*, s. 180

¹⁸ Augdahl, *op. cit.*, s. 5

¹⁹ Lovfestet i den nye straffeloven: Lov om straff (straffeloven) av 20. mai 2005 nr. 28 (Ikke satt i kraft enda med unntak av bestemmelsene om folkemord, forbrytelse mot menneskeheten og krigsforbrytelse.)

²⁰ Eskeland, Ståle. *Strafferett* (2006) s. 252

utgangspunktet er at selvtekt er ulovlig²¹ og ikke kan påberopes som straffrihetsgrunn. Den kan likevel påberopes som straffrihetsgrunn når det foreligger særlig tungtveiende grunner.²² En illustrerende dom på dette finnes i Rt. 1989 s. 64. En gullsmed som hadde blitt frastjålet noen varer fra sin butikk, skaffet seg ulovlig adgang til tyvens bolig hvor han fant varene og leverte de til lensmannskontoret. I dette tilfellet ble gullsmeden idømt straff ettersom fremgangsmåten for grensene til lovlig selvtekt var blitt overskredet.

Et viktig skille mellom selvtekt og nødverge er at selvtekt ikke tar sikte på en nødssituasjon. I det ovennevnte eksemplet om mobiltyveri kan personen heller ikke påberope nødverge ettersom det ikke har oppstått en nødssituasjon, samt at det rettstridige angrepet, i dette tilfellet tyveri av mobilen, allerede var avsluttet.

1.3.3 Negotiorum gestio

Negotiorum gestio eller uanmodet nødhjelp er en ulovfestet regel og nødrettshandling. Den innebærer at det blir handlet i fornærmedes interesse uten at det foreligger samtykke fra vedkommende selv. Eksempel på dette er en person som bryter seg inn i huset til en nabo for å slukke en brann og redde verdier som tilhører naboen. Sammenlignet nødrett i straffeloven § 47 er det her ikke like strengt krav om at interesseovervekten hos den handlende må være betydelig så lenge handlingen anses som utvilsomt fornuftig.²³

1.3.4 Nødverge mot angrep fra dyr

I juridisk teori har det vært diskutert om utøving av nødverge etter straffeloven § 48 mot angrep fra dyr, som ikke brukes som redskap for et menneske, er ulovlig ettersom bestemmelsen forutsetter at angrepet må være *rettstridig*.²⁴ Det har videre blitt begrunnet at regelverket er tilsiktet mennesker og ikke dyr.²⁵ Med hjemmel i straffelovens § 47 kan likevel en nødverge-

---

²¹ Andenæs, *op. cit.*, s. 174

²² Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) s. 211

²³ Andenæs, *op. cit.*, s. 191

²⁴ Ot.prp. nr. 48 (2002-2003) s. 103 og Eskeland, *op. cit.*, s. 243

²⁵ Andenæs, *op. cit.*, s. 163

handling være straffri når det er et menneske som blir angrepet. Dette er imidlertid betinget av at interesseovervekten ved nødvergehandlingen veier tyngre enn den skaden som den angrepne forvolder. Dersom et menneske eksempelvis blir angrepet av en hund, er svaret etter regelverket enkelt. Mennesket vil i dette tilfelle ha rett til straffri nødvergehandling inntil angrepet opphører. Derimot er regelen ikke like enkelt hvis angrepet er rettet mot for eksempel dyr eller formuesverdier. I Isbjørn-kjennelsen²⁶ har Høyesterett uttalt at nødverge etter § 48 må ”i en viss utstrekning” få analogisk anvendelse ved angrep fra dyr. I en annen sak²⁷ uttaler Høyesterett imidlertid at når det er spørsmål om angrep fra dyr ”[...] kan bli spørsmål om å anvende avveiningsprinsippene i § 48 analogisk”.²⁸ Det er med andre ord avveiningsprinsippene som anvendes analogisk og ikke § 48 som sådan.

1.3.5 Nødverge mot offentlige inngrep

Utgangspunktet etter straffeloven § 48 er at det kan utøves nødverge mot ethvert rettstridig angrep. Det er viktig å legge merke til at det er det *rettstridige angrepet* det kan utøves nødverge mot. Lovlig angrep eller handling som utøves av offentlige myndigheter derimot kan nødverge ikke utøves mot.²⁹ En nødvergehandling mot en *lovlig* myndighetsutøving vil i dette tilfelle kunne straffes. Når myndighetsutøvelsen derimot er *ulovlig*, er hovedregelen at nødvergehandling mot det likevel ikke er straffri.³⁰ Dette betyr at bestemmelsen blir tolket innkrenkende. For at nødvergehandlingen skal kunne anses straffri, stilles det meget *strengt* krav, samt at angrepet må kunne anses som et *klart overgrep*. Dette synes å ha sin støtte i rettspraksis.³¹

I den nye straffeloven³², som trer i kraft sommeren 2015, er nødverge mot ulovlig myndighetsutøving lovfestet i lovens § 18 tredje ledd. I forhold til gjeldende rettstilstand på området,

---

²⁶ Rt. 1978 s. 553 (s. 555)

²⁷ Rt. 1988 s. 928

²⁸ Eskeland, *op. cit.*, s. 244

²⁹ *ibid.* s. 248

³⁰ *ibid.* s. 249

³¹ Rt. 1979 s. 760

³² Lov om straff (straffeloven) av 20. mai 2005 nr. 28

stiller den nye bestemmelsen strengere vilkår til nødvergeadgangen ved at den ulovlige myndighetsutøvelsen må utføres fortsettlig eller grovt uaktsomt.³³

1.3.6 Nødverge til forsvar for andre rettsgoder

Nødvergehandlingen kan utøves til forsvar for alle slags rettsgoder. Forsvar for ens eiendom, formue, krenkelser av privatliv og ære er eksempler på dette.³⁴ Det er imidlertid ikke et vilkår at den som utøver nødverge til forsvar for et retts gode skal også være eier av det.³⁵ Det er nok at vedkommende besitter rettsgodet. Dommen Rt. 1989 s. 64 nevnt under pkt. 1.3.2, kan benyttes til illustrasjon her. Tyven i saken har hjemmel i straffelovens § 48 for å utøve nødverge mot gullsmeden. Begrunnelsen for dette er at gullsmedens handling er ulovlig selvtækt. Dette innebærer at handlingen etter bestemmelsens ordlyd er et *rettstridig angrep* og dermed er en nødvergehandling mot det ikke straffbar.

1.3.7 Lovlige pågripelser etter strl. § 48 tredje ledd

Bestemmelsene om nødverge får tilsvarende anvendelse for handlinger etter straffelovens § tredje ledd. Tredje ledd innebærer at handlinger som foretas i hensikt å iverksette en lovlig pågrepelse eller å hindre at straff- eller varetektsfanger rømmer, er straffri såfremt visse vilkår er oppfylt. I motsetningen til nødverge etter annet ledd, foreligger her ikke noen nødvergesituasjon.³⁶ Følgelig har straffeprosessloven³⁷ §§ 171-174 og en rekke andre bestemmelser regler om når en pågrepelse er lovlig. Etter straffeprosesslovens § 173 eksempelvis, kan personer uten lovlig myndighetsutøvelse pågripe lovbrutere som treffes på *fersk gjerning* og som ikke avstår fra den straffbare handlingen. Forutsetningen er at det foreligger skjellig grunn til mistanke om den straffbare handlingen selv om dette ikke fremgår direkte av bestemmelsens ordlyd. En interessant problemstilling i forbindelse med ”trikkesnikere” og pågrepelse av dem av

---

³³ Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) s. 421

³⁴ Andenæs, *op. cit.*, s. 161

³⁵ Hagerup, Francis. *Strafferettens Almindelige del* (1911) s. 238

³⁶ Matningsdal og Bratholm, *op. cit.*, s. 385

³⁷ Lov om rettergangsmåten i straffesaker (straffeprosessloven) av 22. mai 1981 nr. 25

personer³⁸ uten lovlig myndighetsutøvelse er drøftet både etter straffelovens § 48 tredje ledd og straffeprosesslovens § 173 av Justisdepartementets lovavdeling i sak 99/05182.³⁹

1.3.8 Utlekking av selvskudd eller andre former for forsvarsmidler

Utlekking av selvskudd, elektriske gjerder eller utplassering av farlige vakthunder er eksempler som står i særstilling. Begrunnelsen er at de lett kan ramme andre tredjepersoner enn en eventuell fremtidig gjerningsperson eller angriper. Barn og fremmedspråklige personer som ikke kan lese varsel om fare i forbindelse med elektriske gjerder er et eksempel. Det avgjørende for adgangen til iverksetting av slike tiltak er om de ut fra en helhetsvurdering kan anses som forsvarlige.⁴⁰ Det understrekkes likevel at selv om skaden i eksemplet rammer en eventuell fremtidig gjerningsperson eller angriper, er det dermed ikke sagt at skaden vil stå i noe rimelig forhold til angrepet. I utredningene til den nye straffeloven er det uttalt at utlegging av selvskudd mot fremtidige angrep vanskelig kan aksepteres som straffrihetsgrunn.⁴¹ Det kan på denne bakgrunn konkluderes med at det skal vært mye til for at bruk av slike forsvarsmidler mot fremtidige angrep skal kunne anses som lovlige.

1.4 Den videre fremstilling

For å kunne finne svar på avhandlingens problemstilling, vil jeg i kapittel 2 gå grundig gjennom betingelsene for lovlig nødverge. I kapittel 3 vil jeg forsøke å gi svar på avhandlingens problemstilling ved å se på relevante rettskilder for preventivt nødverge. I kapittel 4 kommer jeg til å gå gjennom reglene for når grensene for nødverge overskrider og hva overskridelsen medfører. Deretter vil jeg i kapittel 5 se på straffelovens § 139 og dens forhold til både ordinært og preventivt nødverge etter straffelovens § 48. I kapittel 6 vil jeg drøfte preventivt nødverge de lege lata, og i kapittel 7 vil jeg komme med avsluttende bemerkninger.

---

³⁸ Disse personene er *ikke* tildelt begrenset politimyndighet.

³⁹ Lovavdelingens uttalelser av 8. juli 1999

⁴⁰ NOU 1992:23 s. 96

⁴¹ NOU 1992:23 s. 96

2 Betingelsene for lovlig nødverge

Den generelle bestemmelsen om nødverge i straffelovens § 48 lyder som følgende:

”Ingen kan straffes for Handling, som han har foretaget i Nødverge.

Det er Nødverge, naar en ellers strafbar Handling foretages til Afvergelse af eller Forsvar mod et retsstridigt Angreb, saafremt Handlingen ikke overskrider, hvad der fremstillede sig som fornødent hertil, og det i Betragtning af Angrebets Farlighed, Angriberens Skyld eller det angrebne Retsgode ei heller maa agtes ubetinget utilbørligt at tilføie et saa stort Onde som ved Handlingen tilsigtet.

Hvad ovenfor er bestemt om Afvergelse af retsstridigt Angreb, kommer ogsaa til Anvendelse med Hensyn til Handlinger, der foretages i Hensigt at iverksætte en lovlig Paagribelse eller hindre, at Straf- eller Varetægtsfanger rømmer.

Har nogen overskredet Grænserne for Nødverge, er han dog straffri, hvis Overskridelsen alene har fundet Sted paa Grund af en ved Angrebet fremkaldt Sindsbevægelse eller Bestyrtelse.”⁴²

Etter ordlyden i bestemmelsens annet ledd, må følgende fire kumulative hovedvilkår være oppfylt for at en nødvergehandling skal kunne anses som straffri og lovlig:

1. Nødvergesituasjonen er betinget av et *rettstridig angrep*.
2. Nødvergehandlingen mot angrepet må være *avvergende*.
3. Nødvergehandlingen mot angrepet må ikke gå lenger enn det som er *nødvendig*.
4. Nødvergehandlingen må ikke være *uforholdsmessig* i forhold til angrepet.

Det første vilkåret er tilknyttet *nødvergesituasjonen*, mens de øvrige vilkårene er tilknyttet *nødvergehandlingen*. Samtlige er *fundamentet* for dette kapitlet og for preventivt nødverge, og vil i det følgende bli utførligere behandlet.

---

⁴² Hentet fra www.lovdata.no

2.1 Nødvergesituasjonen

I juridisk teori er uttrykket *nødvergesituasjon* likestilt med:

- nødssituasjon

”- *Han forklarer at det er snakk om en nødvergesituasjon...*”.⁴³ Det er ikke uvanlig at gjerningspersoner hevder at de ved overtredelse av et eller flere straffebud, befant seg i en nødvergesituasjon. Utsagnet ovenfor er formidlet til media av den siktede gjennom hans forsvarer i en drapssak begått i Bergen i slutten av 2013.

2.1.1 Vilkåret om det rettstridige angrep

Det er et grunnleggende vilkår for utøving av nødverge at det foreligger et *rettstridig angrep*. Høyesterett har bekreftet dette eksplisitt i mange dommer, blant annet i Rt. 2011 s. 1699.⁴⁴

Hva som skal forstås med uttrykket *angrep*, kan ifølge Andenæs være tvilsomt, men i alminnelighet forutsetter det en ”aktiv interessekrenkelse”.⁴⁵ Denne forståelsen er lagt til grunn også i utredningen til den nye straffeloven.⁴⁶ Kjerschow formulerer sitt syn på angrep som følgende: ”Angrep er en handling som er rettet på å forandre en bestående tilstand ved inngrep i et retts gode.”⁴⁷ Lignende formulering er også uttalt av Hagerup.⁴⁸ Eskeland på sin side nevner at angrep er en ”[...] aktiv handling rettet mot et bestemt mål, for å skade og – eventuelt – derved oppnå noe annet, f. eks. penger, innflytelse [...]”.⁴⁹ Uansett uttrykkforståelse og formulering, innbefatter uttrykket i en nødvergesammenheng både fysiske og ikke-fysiske angrep.⁵⁰ Eksempler på fysiske angrep er legemsbeskadigelse, ran og overgrep, mens ærekren-

---

⁴³ NRK-nettside (Publisert: 07.11.2013)

⁴⁴ Rt. 2011 s. 1699 (avsnitt 31)

⁴⁵ Andenæs, *op. cit.*, s. 161

⁴⁶ NOU 1992:23 s. 94

⁴⁷ Kjerschow, P. *Straffeloven med kommentar og tillegg* (1930) s. 135

⁴⁸ Hagerup, *op. cit.*, s. 236

⁴⁹ Eskeland, *op. cit.*, s. 241

⁵⁰ l.c.

kelse og verbal mobbing er eksempler på ikke-fysiske angrep. Plakatdommen⁵¹ illustrerer at angrep innbefatter også ærekrenkelser. I denne dom hadde en politimester hengt opp plakater på telefonkassene ved holdeplasser for drosjer. Det fremgikk av plakaten at noen navngitte personer var mistenkte for å smugle drikkevarer (øl) og at drosjesjåførene var pålagt av politiet om ikke å kjøre de respektive personene når de hadde drikkevarer med seg. Den tiltalte i saken hadde radert ut sitt navn fra plakaten. I den forbindelse ble det utferdiget siktelse mot vedkommende. Vedkommende ble frifunnet i Høyesterett med begrunnelse om at politiets oppslag var utilbørlig etter straffelovens § 249 nr. 3 og at den tiltalte på bakgrunn av det var berettiget til å verge seg mot ærekrenkelsen.

Angrep kan følgelig utøves til forsvar *for alle slags rettsgoder*.⁵² For å unngå gjentakelse, vises det i sin helhet til pkt. 1.3.6 hvor spørsmålet er behandlet.

Tolking av uttrykket angrep i en vid forstand innebærer videre at også *unnlátelse* kan anses som angrep i lovens forstand.⁵³ I motivene til gjeldende straffelov er følgende eksempel benyttet som illustrasjon:

”[...] for at hindre Redning rettsstridig forbliver [en person] siddende saaledes, at den Abning, hvorigjennom Redningen maa ske, spærres, er visselig skyldig i et rettsstridigt Angreb.”⁵⁴

Et annet eksempel på unnlátelse er når en mor unnlater å gi sitt nyfødte barn mat.⁵⁵

Nødvergesituasjonen *opphører* når et angrep er avverget. Eksempel på dette er en person som er blitt angrepet og allerede har avverget angrepet. Dersom vedkommende foretar en etterfølgende avstraffelse av angriperen i en senere oppstått situasjon dem imellom, vil avstraffelsen

---

⁵¹ Rt. 1936 s. 740

⁵² Andenæs, *op. cit.*, s. 161

⁵³ *l.c.*

⁵⁴ SKM, *Udkast til Almindelig borgerlig Straffelov for Kongeriket Norge. II Motiver*. (1896) s. 87

⁵⁵ Slettan, Svein og Øie, Toril Marie. *Forbrytelse og straff* (1997) s. 136

bli ansett som straffbar.⁵⁶ Lignende tilfeller har blitt idømt straff i høyesterettsdommene Rt. 1978 s. 147 og 1987 s. 1127.

Endelig hva angår uttrykket angrep, har utøving av nødverge, som nevnt over, ikke grunnlag i lovverket når angrepet er *avsluttet*. Det foreligger med andre ord ikke lenger en nødvergesituasjon. Formuleringen "Afvergelse" i bestemmelsens annet ledd innebærer at et angrep blir hindret i å komme til utfoldelse, mens "Forsvar" innebærer at et angrep som er i gang, blir tilbakevist.⁵⁷ Når et ran for eksempel er fullbyrdet og raneren har gått sin vei, foreligger det hverken en situasjon å avverge eller forsvare seg mot. Høyesterettsdommen Rt. 1989 s. 64 nevnt under pkt. 1.3.2, kan eksemplifisere spørsmålet. Når gullsmeden lang tid i etterkant av tyveriet skaffer seg tilgang til tyvens bolig og tar varene tilbake, har han da ikke bare overskredet grensene for lovlig selvtekt, men det foreligger heller ikke en nødvergesituasjon. Begrunnelsen er at tyveriet har skjedd en god stund i forveien og er i lovens forstand et angrep som allerede er avsluttet.

Rettstridig er det motsatte av *rettsmessig* og kan etter alminnelig språklig forståelse bety ulovlig eller i strid med gjeldene rett. Det er kun når angrepet er rettstridig at nødvergeretten inntreffer. Det må med andre ord foreligge et angrep mot en rettsbeskyttet interesse for at det skal kunne anses som rettstridig.⁵⁸ Eksempel på dette er utøving av nødvergehandling mot offentlige myndigheters arrestasjon av en selv eller en annen lovovertreder.

Angrepet som det utøves nødvergehandling mot, behøver derimot etter sin ordlyd i uttrykket *rettstridighet* ikke å være straffbart. Rettstridigheten blir objektivt bedømt og det avgjørende er at angrepet er ulovlig.⁵⁹ Følgelig inntreffer nødvergeretten når angrepet er provosert frem.⁶⁰ Provokasjon skal imidlertid legges vekt på ved interesseavveining. Dette momentet har betydning når grad av skyld vurderes av retten. En angriper som er blitt provosert er "mindre" skyldig enn en som har angrepet den angrepne uten provokasjon fra den angrepne i forkant.⁶¹

---

⁵⁶ Matningsdal og Bratholm, *op. cit.*, s. 382

⁵⁷ Slettan og Øie, *op. cit.*, s. 139

⁵⁸ Andenæs, *op. cit.*, s. 163

⁵⁹ Eskeland, *op. cit.*, s. 243

⁶⁰ Andenæs, *op. cit.*, s. 164

⁶¹ Eskeland, *op. cit.*, s. 244

Selv om *dyr* ikke kan handle rettstridig, gjelder retten til å utøve nødverge også her. Til dette vises det til pkt. 1.3.4 ovenfor hvor spørsmålet er forsøkt besvart. Det vises til pkt. 1.3.5 ovenfor når det gjelder utøving av *nødverge mot inngrep fra den offentlige myndigheters side*.

Det er videre ikke et krav om at angrepet skal være påbegynt.⁶² Dette blir nærmere behandlet i kapittel 3.

2.2 Nødvergehandlingen

I juridisk teori og i forarbeidet til den nye straffeloven, er uttrykket *nødvergehandling* likestilt med:

- forsvarshandling

Alle⁶³ straffbare handlinger som utøves i nødverge kan etter ordlyden i bestemmelsens annet ledd bli straffri. Dette er, i tillegg til at vilkåret om rettstridig angrep må foreligge, betinget av at også flere andre vilkår foreligger. For det første er det et vilkår at nødvergehandlingen utøves mot angriperen, jf. formuleringen ”til Afvergelse af eller Forsvar mod et retsstridigt Angreb”. Dette innebærer at utøving av nødvergehandling mot en tredjeperson er ulovlig. Høyesterettskjennelsen i Rt. 1979 s. 429 fastslår denne regelen. For det annet må vilkårene som er beskrevet nedenfor i dette kapitlet foreligge.

2.2.1 Vilkåret om den avvergende nødvergehandling

Formuleringen ”til Afvergelse” kan oppfattes som at den som utøver nødverge må ha til *hensikt* å avverge angrepet, altså at dette må være motivet for nødvergehandlingen. Det er imidlertid ikke slik formuleringen skal oppfattes. Motivet til den nødvergehandlende er uten betydning. Det avgjørende er om det *objektivt* sett foreligger en nødvergesituasjon og at den nødvergehandlende forstår dette. Med andre ord er det tiltrekkelig at de objektive vilkår for

---

⁶² Matningsdal og Bratholm, *op. cit.*, s. 381

⁶³ jf. formuleringen ”en ellers strafbar Handling”.

utøving av nødverge foreligger.⁶⁴ Et eksempel for å illustrere dette er en situasjon hvor A blir angrepet av B. C griper inn og utøver nødverge til fordel for A. Hensikten til C er imidlertid ikke å hjelpe A, men at han misliker B. Så lenge C holder seg innenfor nødvergerettens objektive grenser, handler han lovlig selv om hensikten hans var annet enn å hjelpe A. Dersom den nødvergehandlende, i dette tilfellet C, ikke forstår at det foreligger en nødvergesituasjon, foreligger det forsøk på legemskrenkelse.

Nødvergehandlingen må videre ikke være gjengjeldende eller gjenopprettende. I så fall er det tale om selvtækt.⁶⁵

2.2.2 Vilkåret om nødvergehandlingenes nødvendighet

I juridisk teori er uttrykket *nødvendighet* likestilt med:

- formålsregelen

”[...] hvad der fremstillede sig som fornødent hertil [...]” i bestemmelsens annet ledd innebærer at nødvergehandlingen ikke må gå lenger enn hva som fremstiller seg som nødvendig for å avverge et angrep.⁶⁶ Det gjelder både i intensitet og i tid.⁶⁷ Det betyr at de minst skadelige midler må benyttes først dersom det er mulig, samt at nødvergeretten opphører når angrepet er avverget.

Et eksempel på dette er en situasjon mellom A og B hvor A angriper B. Dersom B klarer å avverge angrepet fra A ved kun å sparke til A, er det ulovlig av B å stikke A med kniv. Eksemplet går ut fra at bruk av kniv istedenfor spark fører til større skade for A. Videre: dersom B har avverget angrepet ved å sparke til, er det ulovlig av B å fortsette å sparke.

Når det i etterkant skal vurderes om nødvergeretten er overskredet, er det avgjørende å legge til grunn hva som ville fremstilt seg som nødvendig for en alminnelig og forstandig person i

---

⁶⁴ Matningsdal og Bratholm, *op. cit.*, s. 143 og Augdahl, *op. cit.*, s. 64-65

⁶⁵ Se pkt. 1.4.2 ovenfor.

⁶⁶ Bratholm, Anders. *Strafferett og samfunn, alminnelig del* (1980) s. 144

⁶⁷ Andenæs, *op. cit.*, s. 166

den respektive situasjonen.⁶⁸ Det skal med andre ord legges til grunn og vurderes om det har vært aktsomt å bedømme angrepets farlighet og behovet for nødvergehandlingen. Ved vurderingen må det legges vekt på individuelle egenskaper hos den nødvergehandlede som vedkommende ikke kan bebreides for, eksempelvis mangel på intelligens.⁶⁹ Ved vurderingen av aktsomheten, må det legges vekt på visse momenter ved situasjonen. Nødvergehandlede sinnstilstand og om vedkommende lett kunne bedømme situasjonen feil som følge av frykt for angriperen, tidsperspektivet i situasjonen, sinne, sjokk eller andre forårsakede følelser hos den nødvergehandlede resultert av angrepet eller situasjonen er eksempler.⁷⁰

Som det innledningsvis⁷¹ ble påpekt, må en gjerningsperson, blant annet, ha utvist subjektiv skyld for at vedkommendes handling eller unnlatelse skal kunne være straffbar. Dersom gjerningspersonen ikke har utvist forsett, og vedkommende i gjerningsøyeblikket har vært i *faktisk villfarelse* om situasjonen, er vedkommendes handling ikke å anse som straffbar, jf. straffelovens § 42 første ledd. Følgelig hvis gjerningspersonen ved uaktsomhet tar feil om de faktiske forholdene rundt situasjonen, er vedkommendes handling straffbar kun når også uaktsomheten etter lovverket er straffbar, jf. straffelovens § 42 annet ledd. Det nevnte her er å anse som *prinsippet om at alle, ved den strafferettslige bedømmelse, skal bedømmes ut fra deres egen oppfatning av den faktiske situasjon*. Unntak fra dette prinsippet er de tilfeller hvor villfarelsen skyldes selvforskyldt rus.⁷² I en nødvergesammenheng forutsetter prinsippet selv sagt at samtlige vilkår, både vilkårene til nødvergesituasjonen og nødvergehandlingen, for lovlig nødverge foreligger. Et illustrerende eksempel på prinsippet er den såkalte Ludderkjennelsen.⁷³ I denne saken var en gjerningskvinne i håndgemeng med en mann i meget beruset tilstand. Situasjonen var forårsaket som følge av at mannen hadde krenket henne med ukvemsord. I den pågående situasjonen sa en annen kvinne til gjerningskvinnen at hun måtte kutte ut, slutte eller lignende. Gjerningskvinnen misoppfattet dette og trodde at hun ble kalt ludder. På bakgrunn av det påførte hun kvinnen en legemsfornærmelse. Høyesterett likestilte

---

⁶⁸ Slettan, Svein. «Privat dødsstraff?» - Er det lov å ta liv i nødverge?, *Lov og rett* (1987) s. 604

⁶⁹ I.c.

⁷⁰ Bratholm, *op. cit.*, s. 144-145

⁷¹ Se ovenfor under pkt. 1.1

⁷² Bratholm, *op. cit.*, s. 237 og 144

⁷³ Rt. 1983 s. 1268

gjerningskvinnens innbilte provokasjon med en reell, og frifant gjerningskvinnen for legemsfornærmelse.

2.2.3 Vilkåret om nødvergehandlingenes tilbørighet

I juridisk teori er uttrykket *tilbørighet* likestilt med:

- proporsjonalitet
- forholdsmessighet

Det siste vilkåret er at den som utøver nødverge ikke tilsikter å tilføye angriperen et ” ubetinget utilbørligt... Onde”, jf. bestemmelsens annet ledd. Det innebærer at den som utøver nødverge ikke alltid kan ta i bruk hvilket som helst forsvarsmiddel mot angriperen. Nødvergehandlingen må med andre ord ikke være meget urimelig sammenlignet med konsekvensene av angrepet.

Det er videre uten betydning om forsvarsmiddelet er det eneste middelet som kan avverge angrepet. Grensene for tilbørighet vil ikke være overskredet når nødvergehandleren har utøvd utilbørlig onde mot angriperen. Det er først når nødvergehandleren utøver et *ubetinget* utilbørlig onde mot angriperen at grensene for tilbørighet overskrider.⁷⁴ Det avgjørende er altså at det middelet som benyttes som forsvar er etisk berettiget.⁷⁵ Bestemmelsen nevner noen momenter som det skal legges vekt på ved bedømmelsen av nødvergehandlingenes tilbørighet, nemlig angrepets farlighet, angriperens skyld og det angrepne retts gode.

Et eksempel som kan illustrere dette er butikkeieren som observerer en person som er i ferd med å stjele en pose kaffe i hans butikk. Dersom butikkeieren stopper personen i å stjele ved å skyte på vedkommende, har han overskredet grensen for tilbørighetsvilkåret og handlingen hans vil være ulovlig. Det samme gjelder om butikkeieren for eksempel tar tak i personen og sparker vedkommende til vedkommende blør i hjel. I dette tilfellet vil butikkeieren i tillegg ha overskredet de øvrige vilkårene for nødvergehandlingen. For at butikkeieren ikke skal overskride grensene for tilbørighet, må han enten kunne ta kaffeposen på en forsvarlig og etisk

---

⁷⁴ SKM, *op. cit.*, s. 86

⁷⁵ Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) s. 206

riktig måte fra personen eller anholde personen og tilkalle politiet hvis det er mulig. På den måten vil nødvergehandlingen stå i forholdsmessighet til tyveriet ettersom tyveriet ikke er farlig. Tyven har ikke gjort annet enn å stjele i stillhet. Det er selvsagt at det er tyven som har skyld i at situasjonen har utartet seg, men han er ikke alvorlig kriminell. Kaffeposen har også lav verdi. Alle momentene er med andre ord av bagatellmessig karakter. Det tas selvsagt i betraktning at det for de fleste butikkeiere ikke i lengden kan være av bagatellmessig karakter siden butikkeiere flest taper store summer årlig på naskeri. Rettslig sett vil imidlertid det ovennevnte tilfelle anses som bagatellmessig.

I juridisk teori har det følgelig vært diskutert om den som blir angrepet alltid kan benytte de forsvarsmidler som står til disposisjon for å avverge angrepet. Alternativt om vedkommende må flykte⁷⁶ hvis det er mulig.⁷⁷ Augdahl har drøftet problemstillingen og hevder at ”Flugt er det motsatte av forsvar, og til feighet er man ikke forpligtet. Det anførte gjelder ikke bare flugt i bostavelig forstand, men ogsaa enhver anden utvei, hvorved man kan unddrage sig angrepet istedenfor at avverge eller motså det.”⁷⁸ Bratholm påpeker på sin side at det Augdahl hevder, ikke kan gjelde uten reservasjoner. Ifølge Bratholm innebærer *tilbørlighet* nemlig at den angrepne normalt må flykte istedenfor å bruke drastiske forsvarsmidler. Feig er den angrepne ikke om han velger å flykte, mener han.⁷⁹ Om den samme problemstilling uttaler Kjerschow at ”omstendighetene kan være av den art, at det måtte <<aktes ubetinget utilbørlig å tilføye>> angriperen et onde istedenfor ved flukt å komme vekk fra ham, kan ikke bestrides.”⁸⁰ Andenæs mener at det ikke kan ses bort fra fluktmuligheten og at løsning på spørsmålet må bero på en vurdering om utøving av nødverge fremfor det å flykte fra angrepet er ”ubetinget utilbørlig”.⁸¹

I samsvar med Andenæs’ og Bratholms uttalelser, skal det avgjørende etter utredningene til den nye straffeloven være om nødvergehandlingen åpenbart går ut over det forsvarlige. I utredningen uttales det videre at nødvergehandleren i noen tilfeller må velge å flykte fra angre-

---

⁷⁶ Problemstillingen har ikke ofte blitt tatt opp hos Høyesterett. Se for øvrig dissenskjennelsen i Rt. 1938 s. 828.

⁷⁷ Bratholm, *op. cit.*, s. 145

⁷⁸ Augdahl, *op. cit.*, s. 78 - 79

⁷⁹ Bratholm, *op. cit.*, s. 145

⁸⁰ Kjerschow, *op. cit.*, s. 138-139

⁸¹ Andenæs, *op. cit.*, s. 167

pet fremfor å utøve nødverge mot angriperen. Spesielt gjelder dette når angriperen er sinnssyk, sterke beruset eller befinner seg i lignende tilstand. Følgelig er nødvergehandleren forpliktet til å velge flukt dersom alternativet er å skade angriperen alvorlig eller å drepe vedkommende.⁸²

Det virker for meg som om flere juridiske forfattere indirekte retter sterk kritikk til Augdahls drøftelse og uttalelse om problemstillingen om *flukt* kontra *utøving av nødverge* i juridisk teori. Og Augdahls uttalelse er kanskje også kritikkverdig og kritikk mot den på sin plass. Jeg mener likevel at det bør tas høyde for at samfunnet og normene generelt i det, er i stadig forandring. Det medfører at også rettsnormene endrer seg. Rettens utvikling blir videre påvirket av befolkningens subjektive opplevelse av samfunnet og verden. Også utviklingen av de materielle forhold kan være med på å påvirke rettens progresjon.⁸³ Flukt fra angrep anses kanskje ikke like uverdigg nå som i begynnelsen av nittenhundretallet. Innholdet i uttrykket kan også ha vært tillagt et noe annet innhold enn det tillegges i dag. I en høyesterettskjennelse uttaler førstvoterende følgende:

”Uttrykket «ubetinget utilbørlig» har karakter av rettslig standard hvis innhold vil kunne variere over tid, avhengig av samfunnsutviklingen og det til enhver tid rådende syn på hva som er akseptabel [...]”⁸⁴

Når det ovennevnte er sagt, er det dermed ikke sagt at jeg støtter Augdahls uttalelse. Løsningen fra de juridiske forfatterne og utredningenes løsning på problemstillingen synes å være rimelig og fornuftig for *dagens* samfunn og dets normer. Kanskje adgangen for å godta utøving av nødverge fremfor flukt vil i fremtiden bli enda snevrere enn det den er i dag?

---

⁸² NOU 1992:23 s. 97

⁸³ Mathiesen, Thomas. *Retten i samfunnet, En innføring i rettssosiologi* (2005) s. 103-106

⁸⁴ Rt. 2007 s. 1172 (avsnitt 34)

3 Preventivt nødverge – de lege lata

I dette kapitlet skal jeg forsøke å gi svar på avhandlingens hovedproblemstilling ved å se på relevante rettskildefaktorer for preventivt nødverge.

3.1 Lovteksten

Etter norsk rett er lovteksten den viktigste rettskildefaktoren når det skal tas stilling til rettslige problemstillinger. Det er derfor viktig først å se på lovteksten med dens ordlyd som utgangspunkt.

3.1.1 Lovteksten til gjeldende straffelov

Ikke alltid det kan utledes noe av lovteksten ved å ta utgangspunkt i ordlyden. Ordlyden i bestemmelsen om nødverge etter gjeldende straffelov er et slikt tilfelle når det gjelder spørsmålet om preventivt nødverge og således om *grensene* for det. Med andre ord er ordlyden meget generell og gir ikke klare anvisninger. Det kan imidlertid direkte utledes av bestemmelsens ordlyd at den gir grunnlag for retten til utøving av preventivt nødverge, jf. ”Afvergelse” i bestemmelsens annet ledd. Avvergelse *innebærer* jo og *forutsetter* etter naturlig språklig forståelse at noe *fremtidig* hindres.

Når jeg uttaler at bestemmelsen gir grunnlag for preventivt nødverge på bakgrunn av ordlyden til uttrykket ”Afvergelse”, er det dog grunn til å presisere at Dørre⁸⁵ har en annen oppfatningen. Saken er følgende; Augdahl uttaler at:

”Avverges kan jo kun et fremtidig angrep”.⁸⁶

Dørre mener at han er *uenig* med Augdahl i at muligheten til å utøve preventivt nødverge uten videre følger av uttrykket ”Afvergelse”.⁸⁷ Dørres argumentasjon er for det første at begrepene

---

⁸⁵ Jarl Borgvin Dørre har skrevet boken *Krav til nødssituasjonen ved preventivt nødverge* som særavhandling til juridisk embetseksamen ved Universitetet i Bergen.

⁸⁶ Augdahl, *op. cit.*, s. 56

avvergelse og forsvar benyttes om hverandre i dagligtalen. Han eksemplifiserer dette på følgende måte:

”Hvis A er i ferd med å slå B med et balltre, og B sparker balltreet ut av As arm, vil sparket både kunne ses som avvergelse og som forsvar.”⁸⁸

For det annet viser han til motivene til gjeldende straffelov hvor ”Afverge” nesten gjennomgående benyttes for å beskrive begge reaksjoner. Han gir også en rekke eksempler på dette.⁸⁹

Videre viser han til at det også ellers i lovverket finnes eksempel på dette, og viser til skadeserstatningsloven⁹⁰ § 1-4.⁹¹

Endelig viser han til uttalelsen av Straffelovkommisjonen av 1980 hvor det uttales at:

”Utkastet § 26 nevner alene ”avverge”, mens strl § 48 nevner ”Afvergelse af eller Forsvar mod” et angrep. Det er likevel ikke hensikten med formuleringen i utkastet å endre gjeldende rett.”⁹²

Jeg er *uenig* med Dørre i hans argumentasjon og slutning. Etter min mening er resonnementene hans fornuftige, men *ikke* heldig treffende. Nedenfor følger mine innvendinger.

Mitt standpunkt til Dørres første påstand: Selv om avvergelse og forsvar benyttes om hverandre i dagligtalen, innebærer det ikke automatisk at uttrykkene har samme funksjon eller innhold fullt ut i juridisk sammenheng og etter *gjeldende straffelov*. Det er heller ikke riktig at spark fra B, i Dørres eksempel, vil kunne anses som både avvergelse og forsvar. Etter min mening anses sparket som en forsvarshandling, ikke en avvergende. Forutsetning er at ”i ferd med å” i eksemplet betyr det samme som å være i gang med – altså at handlingen fra A kan

---

⁸⁷ Dørre, Jarl Borgvin. *Krav til nødssituasjonen ved preventivt nødverge* (1998) s. 46

⁸⁸ l.c.

⁸⁹ l.c.

⁹⁰ Lov om skadeserstatning (skadeserstatningsloven) av 13. juni 1969 nr. 26

⁹¹ Dørre, *op. cit.*, s. 46

⁹² l.c.

defineres som en handling som pågår eller *er* påbegynt. Hvis derimot A ikke helt er i gang – i ferd – med å slå B med balltre, men *skal* gjøre det, uavhengig av når, anser jeg Bs handling mot As angrep som en avvergende handling.

Etter gjeldende straffelov er en forsvarshandling altså det samme som en beskyttende handling, mens en avvergende er det samme som en forebyggende eller hindrende handling. Avvergende handling innebærer med andre ord at det er snakk om en avvergelse av noe som skjer *frem* i tid.

Dersom det likevel antas at avvergelse og forsvar benyttes om hverandre i dagligtalen, betyr det *ikke* at dagligtalens forståelse av begrepene skal legges til grunn når lovtekstens begreper skal tolkes. Utgangspunktet for tolking av begreper er jo nemlig at tolkingen skal skje i samsvar med begrepenes *opprinnelige* mening. Eksempel på dette er begrepet ”bør” i Grunnlovens⁹³ § 105. ”Bør” skal her forstås som ”skal”. Avvergelse etter gjeldende nødvergebestemmelse kan etter dette ikke tolkes i samsvar med dagligtalens forståelse av uttrykkene avvergelse og forsvar.

Mitt standpunkt til Dørres annet påstand: Jeg er enig med Dørre i at det i motivene til gjeldende straffelov benyttes ”Afverge” nesten gjennomgående. Men selv om uttrykket benyttes nesten gjennomgående, er det likevel ingen holdepunkter som tilsier at uttrykket benyttes i stedet for ”Forsvar”. Det er altså ingen holdepunkter for at ”Afverge” *erstatte* ”Forsvar”. Hvorfor motivet ikke benytter uttrykket ”Forsvar” like mye, har jeg ikke funnet et klart svar på. Uansett hva som måtte være grunnen, er det ikke uten årsak at uttrykket ”Forsvar” er tatt med i lovteksten. Det er imidlertid grunn til å prøve å utlede forståelsen av begrepet ved å se på noen høyesterettsdommer fra samme tidsperiode som da motivene til gjeldende straffelov ble skrevet. I Rt. 1874 s. 145 uttales det:

”[...] navnlig finder jeg intet Modsigende deri, at man indrømmer Tømmereierne Ret til at fløde sit Tømmer gjennom Elven, men kun med den Indskrænkning, at de enten

---

⁹³ Kongeriget Norges Grundlov (Grunnloven) av 17. mai 1814

maa *afværge* [min uthv] Skaden af Tømmeret paa dets Færdsel gjennem Elven eller ogsaa erstatte den Skade, som det forvolder.”⁹⁴

Etter uttalelsens sammenheng, utleder jeg at ”afværge” innebærer nettopp det å hindre ”Skaden” *frem* i tid.

Følgelig i Rt. 1905 s. 440 siterer Høyesterett byrettens dom. Faktum i saken var et lite barn som ble overkjørt av tog og hvor barnet måtte amputere fire fingrer. Barnets far reiste sak mot Styrelsen for Norges Statsbaner. Saksøker, altså barnets far, fremholdt følgende for byretten:

”Indstevnte ved en Gadeoverskjæring som den heromhandlede, hvor der efter et i Moss optaget Thingsvidne ikke var liden Færdsel, maatte være pligtig at holde Vagt i Togtiden, hvorved ogsaa Ulykken *vilde have* [min uthv] været *afværget* [min uthv].”⁹⁵

Saksøkerens påstand oppfattes dit hen at dersom Styrelsen for Norges Statsbaner hadde holdt vakt ved ulykkesstedet, ville ulykken vært avverget. Altså at vaktholdet ville hindre en *fremtidig* ulykke. Jeg uthever *fremtidig* nettopp fordi vaktholdt i dette tilfellet ville være forebyggende. Det som sies her, betyr imidlertid ikke at generell vakthold ikke også har forsvarsfunksjon. Den har det også og det er akkurat det som er den essensielle, nemlig at en handling *kan* ha også to *ulike* funksjoner, men samtidig ikke kan ha likt innhold, og når den ikke har likt innhold, er dette et resultat av tidsperspektivet. Altså at tidsperspektivet avgjør handlingens innhold, i dette tilfelle om en handling skal anses som forsvarende eller avvergende.

Videre er det flere dommer⁹⁶ fra den tidsperioden hvor samme forståelse av begrepet ”Afvergelse” utledes.

Det *understrekes* at uttalelsene i disse dommene *ikke* i særlig grad tjener som rettskildement og har heller ikke en rettskildemessig vekt for forståelsen av begrepet ”Afvergelse” siden dommene ikke søker avklaring på begrepet avvergelse og i hvert fall ikke i en nødverge-

---

⁹⁴ Rt. 1874 s. 145 (s. 160)

⁹⁵ Rt. 1905 s. 440 (s. 441)

⁹⁶ Rt. 1896 s. 321 (s. 325), Rt. 1904 s. 302 og Rt. 1907 s. 337

sammenheng. Uttalelsene gir imidlertid en tydelig pekepinn for hva som kan tillegges begrepet, noe som har vært intensjonen bak gjengivelse av de respektive uttalelsene.

Mitt standpunkt til Dørres tredje påstand: Jeg er enig med Dørre i at skadeserstatningslovens § 1-4 har benyttet kun uttrykket ”avverge”, og at uttrykket beskriver også de forhold som har med ”forsvar” å gjøre. Jeg har imidlertid i forarbeidet⁹⁷ til skadeserstatningsloven ikke funnet nærmere presisering av uttrykket avverge, men uttalelsen i forarbeidet⁹⁸ til endringene av straffelovens § 139 kan gi en sammenligning:

”Tidligere inntrådte avvergingsplikten etter § 139 først når man hadde sikker (pålitelig) kunnskap om at nærmere bestemte alvorlige straffbare handlinger ville bli eller var i ferd med å bli [min uthv] begått. I samsvar med straffeloven 2005 § 196 er dette i *første ledd første punktum* endret slik at avvergingsplikten inntreffer når noen holder det som sikkert eller mest sannsynlig at den aktuelle straffbare handlingen *vil bli* [min uthv] eller *er begått* [min uthv, se neste avsnitt]. Dette innebærer en utvidelse av avvergingsplikten, idet det skal mindre til før en slik plikt inntreffer.

For ordens skyld presiseres det at alternativet «er begått» relaterer seg til situasjoner hvor det kun er mulig å avverge *følgene* av den straffbare handlingen.

Avvergingsplikten knytter seg til det tidspunktet hvor den straffbare handlingen eller dens følger ennå kan avverges.”⁹⁹

Det tolkes slik at *avvergelse* relaterer seg til ennå *ikke-inntrufne* hendelser. Følgelig kan en tolking av en uttalelse i en erstatningssak¹⁰⁰ som følge av skipssammenstøt fra Bergen havneområde, illustrere at avverge innebærer det å hindre at noe skjer *frem* i tid:

---

⁹⁷ Ot.prp. nr. 48 (1965-1966)

⁹⁸ Prop.116 L (2009-2010)

⁹⁹ *ibid.* s. 19

¹⁰⁰ Rt. 1955 s. 1055

”Manøvren ble nok foretatt for å redde «Kong Sigurd» [skipet], men som nevnt også for å avverge kollisjon bl.a. med «Tankar» [et annet skip], og det en kollisjon som kunne fått katastrofale følger [...]”¹⁰¹

Her har altså en kollisjon, som ennå *ikke* skjedd, men som *skulle* skje, blitt avverget.

Mitt standpunkt til Dørres fjerde påstand: Jeg er enig i det Dørre påpeker i uttalelsen til Straffelovkommisjonen av 1980. Jeg tilføyer også lovgiverviljen og at forarbeidene til ny straffelov må anses som etterarbeider i forhold til gjeldende straffelov. Videre nevnes også Ot.prp.nr.90 (2003-2004) hvor det uttales at:

”Avverge kan både være å hindre et angrep i å skje og å vise tilbake et angrep som er i gang.”¹⁰²

Altså nettopp det Dørre beskriver; en manglende forskjell mellom begrepene.¹⁰³ Det avgjørende momentet er imidlertid at uttalelsen er tilsiktet den nye straffeloven som ikke er satt i kraft enda, og ikke gjeldende straffelov. At ”avverge” etter den nye straffeloven beskrives som en handling mot et angrep som er i gang, innebærer etter min mening ikke at ”Afverge” etter gjeldende straffelov har samme utvidende eller dobbelt innhold. Dette er heller ikke påpekt når det er blitt redegjort for ”Gjeldende rett” i forarbeidet til den nye straffelov.¹⁰⁴ Når forarbeider til lover som ikke er satt i kraft og som fremstiller hva som har vært gjeldende rett, likestilles de med annen juridisk litteratur.¹⁰⁵ Jeg påpeker igjen at det *ikke* er uten grunn at ”Forsvar” er nevnt ved siden av ”Afverge” i gjeldende nødvergebestemmelse.

Mitt syn etter dette er at hjemmel for preventivt nødverge direkte kan utledes av nødvergebestemmelsens ordlyd i gjeldende straffelov. Altså at ”Afvergelse” *innebærer* og *forutsetter* at noe *fremtidig* hindres. I tillegg til Augdahl¹⁰⁶, støttes dette synet også av Slettan¹⁰⁷. En annen

---

¹⁰¹ ibid. s. 1059

¹⁰² Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) s. 420

¹⁰³ Dørre, *op. cit.*, s. 46

¹⁰⁴ Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) s. 205

¹⁰⁵ Eckhoff, *op. cit.*, s. 70

¹⁰⁶ Augdahl, *op. cit.*, s. 56

støtte for begrunnelsen er at det *ingen* steder i bestemmelsen er nevnt at angrepet må være påbegynt, noe som er godt presisert i forarbeidet til gjeldende straffelov.

Problemet er etter dette *ikke* i om bestemmelsens ordlyd gir grunnlag for retten til utøving av preventivt nødverge, men om *de nærmere grensene* for når og på *hvilket tidspunkt* retten til preventivt nødverge inntreffer. I tillegg er *sannsynlighetsgraden* for om det fremtidige angrepet vil inntreffe, og en rekke andre relevante momenter et problematisk, men likevel viktige spørsmål.

3.2 Forarbeider

3.2.1 Forarbeider til gjeldende straffelov

Da arbeidet med den gjeldende straffelov startet, ble mye av innholdet i nødvergeretten fra kriminallovens¹⁰⁸ kapittel 7 §§ 6-9 videreført til gjeldende straffelovs § 48. Hovedbestemmelsen om nødverge, § 7, i kriminalloven, hadde som vilkår at det urettmessige angrepet måtte være ”begyndt”¹⁰⁹ eller at angriperen måtte forberedt seg til- eller truet med et angrep hvor ”Faren [måtte være] overhængende”¹¹⁰. Straffelovkommisjon¹¹¹ fant at disse vilkårene ikke behøvde å videreføres fordi den nødvendige begrensningen ligger både i nødvergehandlingens nødvendighet, og i at en nødvergehandling er urettmessig dersom angrepet kan avverges med andre rettsmessige midler. På bakgrunn av det uttalte kommisjonen følgende i gjeldende straffelovs forarbeider:

”Udkastet har ligesom det schweiziske undladt at optage den Betingelse, at Angrebet maa være umiddelbart forestaaende eller paabegyndt. Den nødvendige Begrænsning ligger deri, at Nødværgehandlingen ikke maa overskride, hvad der fremstillede sig for Vedkommende som *fornødent* til Angrebets Afværgelse, hvilket Spørgsmaal regel-

---

¹⁰⁷ Slettan, *op. cit.*, s. 599

¹⁰⁸ Den norske straffelov – Lov angaaende forbrydelser (Kriminalloven) af 20de August 1842

¹⁰⁹ *ibid.* kapittel 7 § 7

¹¹⁰ *l.c.*

¹¹¹ Straffelovkommisjonen av 1885

mæssig vil maatte besvares forskjellig, eftersom Angrebet var mere eller mindre overhengende.”¹¹²

Det utledes at nødvendigheten av å utøve en nødvergehandling mot et angrep vil være ulik avhengig av hvor overhengende eller nært forestående angrepet er. Dette kan eksemplifiseres slik at dersom A blir angrepet av B, er behovet for å avverge Bs angrep mindre jo mer tid det er frem til angrepet skjer. Og motsatt, jo mindre tid det er til B angriper A, desto mer er behovet for at A skal avverge Bs angrep. I den forbindelse eksemplifiserte kommisjonen følgende:

”Det kan imidlertid ikke nægtes, at Tilfælde kan forekomme, hvor Nødværge maa tilstedes ogsaa overfor mere fremtidige Angreb, saasom hvor en Skibsfører er blevet vidende om en mellem Mandskabet truffen Aftale, der gaar ud paa at myrde ham, naar Skibet om nogle Dage kommer til et bestemt, dertil særlig skikket Sted.”¹¹³

Dette eksemplet er meget tydelig på at det ikke er rom for tvil om at lovlig utøving av preventivt nødverge har hjemmel i norsk rett. Videre gir eksemplet noen anvisninger om hvilke momenter det skal vektlegges ved vurderingen av grensene for preventivt nødverge. Momentene er følgende:

- Nødvergehandles subjektive oppfattelse av de faktiske forhold
- Sannsynligheten for at angrepet finner sted
- Angrepets alvorlighets- og farlighetsgrad
- Rettsgodet for angrepet
- Konsekvensene av angrepet
- Tidspunktet for angrepet
- Stedet for angrepet
- Hvilke handlingsalternativer finnes
- Tidsperspektivet (avhengig av handlingsalternativer)
- Situasjonen må kunne i sin helhet anses som klar nødvergesituasjon

---

¹¹² SKM, *op. cit.*, s. 86

¹¹³ l.c.

Når det anføres her at tidsperspektivet er avhengig av handlingsalternativer, siktes det til det manglende handlingsalternativet skipføreren har både *i* båten og *på* det stedet som skipet ankommer til etter noen dager. Skipføreren kan derfor utøve preventivt nødverge lang tid i forveien av angrepet. Med dagens utbredte teknologi og alternative måter å kontakte politiet på, ville mest sannsynlig tidsperspektivet ikke kunne godtas like vidt slik som i eksemplet. De to nevnte mulighetene er dog ubetydelig dersom utøving av preventivt nødverge er siste utvei.

3.2.2 Forarbeider til den nye straffeloven

Som vi så ovenfor, var uttalelsen om preventivt nødverge i forarbeidet til gjeldende straffelov meget generell og med en eksemplifisering. Forarbeidet til de nye straffeloven har naturligvis en mer detaljert uttalelse om rettsoppfatningen på området. Det grunnleggende innholdet i forarbeidet til den gjeldende straffelov, er således blitt videreført. På bakgrunn av dette, er forarbeidet meget relevant som etterarbeider til gjeldende straffelov.

Forarbeidet fastslår at nødverge kan utøves mot fremtidige angrep, men nevner likevel at grensene for det fortsatt er uklar. Følgende blir i den forbindelse uttalt:

”Etter gjeldende rett kan det ikke kreves at angrepet skal være påbegynt eller umiddelbart forestående. På den annen side er det ikke nok at det bare er en mulighet til stede for et angrep. Innenfor disse yttergrensene synes rettstilstanden uklar.”¹¹⁴

Bakgrunnen for at preventivt nødverge fastslås ubestridt og at dets grunnleggende innholdet er blitt videreført uten endringer, er fordi videreføringen ikke har blitt møtt med innvendinger under høringen av Straffelovkommisjonenes utredninger¹¹⁵, samt at individual- og allmennpreventive hensyn tilsier det. Når det ikke har kommet innvendinger mot videreføringen, tilsier dette at gjeldende rett på området er tilfredsstillende.

I forarbeidet uttales det videre at hvor tidlig en nødvergehandling kan utøves, vil bero på en *avveining* av momenter mellom *angrepshandlingen* og *nødvergehandlingen*.

---

¹¹⁴ NOU 1992:23 s. 95

¹¹⁵ Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) s. 208

Når angrepet skal vurderes, må følgende momenter, ifølge forarbeidet, bli vektlagt:¹¹⁶

- [...] særlig [...] vesentlig hvor stor sannsynlighet det er for at angrepet skal finne sted.
- Hvor konkret tidspunkt og eventuelt sted for angrepet er.
- [...] vesentlig hvor lang tid som antas å ville gå før angrepet skal finne sted, og dermed hvilke andre handlingsalternativer det finnes enn utøving av nødverge. Momenter av betydning her vil være: om det er tid til å kontakte politiet, og om hjelp fra politiet kan avverge angrepet, om det er tid til å flykte når dette fremstår som naturlig løsning.
- Hvilken interesse angrepet er rettet mot, eksempelvis om det er liv, legeme eller materielle verdier.
- Farligheten av angrepet må vurderes ut fra angrepsmidlene og skademulighetene.
- Stedet den truede befinner seg. Dersom vedkommende befinner seg på et sted uten mulighet for bistand fra omverdenen, vil terskelen for å akseptere nødverge være lav.

Når det formuleres [...] særlig [...] vesentlig i første punktet og [...] vesentlig i det tredje, er det fordi forarbeidet skiller disse postene fra de andre, noe som tilsier at disse vektlegges høyere. Når forarbeidene følgelig nevner at det skal vurderes hvor stor *sannsynlighet* det er for at angrepet skal finne sted, sier de imidlertid ikke noe om hvilke grenser det skal trekkes for dette sannsynlighetskravet. Altså *hvor* stor sannsynlighet det må være. Holder det med sannsynlighetsovervekt eller kreves det mer? Og i så fall *hvordan* skal den truede *vurdere* eller *avveie* sannsynligheten? Det antas at bedømmelsen av dette må den truede fatte i en kombinasjon av hvor konkret de andre postene forarbeidet har opplistet er. Tilsvarende må det kunne spørres, samt besvares når det gjelder posten om *hvor* lang tid som antas å ville gå før angrepet finner sted. Her kan skipførereksemplet være veiledende.

---

¹¹⁶ NOU 1992:23 s. 95

Når nødvergehandlingen skal bedømmes, må følgende momenter, ifølge forarbeidet, bli vektlagt:¹¹⁷

- Hvor alvorlig det fryktede angrepet er.
- Hvor alvorlig følgene av nødvergehandlingen må antas å bli. Jo mer alvorlige følger medfører nødvergehandlingen, desto lenger må den truede vente før nødvergehandlingen kan utøves.

Kommisjonen uttaler følgelig at det avgjørende er om det, etter en totalvurdering av de ovennevnte momentene, finnes andre alternativer eller muligheter som den truede må benytte seg av istedenfor å utøve nødverge. Videre uttaler kommisjonen at det likevel kan være adgang til utøving av preventivt nødverge dersom det er på det rene at *ingen* annen utvei enn utøving av nødverge finnes. I praksis kan det, som nevnt, likevel være både vanskelig og usikkert å vite hvor stor sannsynlighet det er for at et angrep finner sted, og om det finnes andre muligheter eller handlingsalternativer. Vurderingen av nødvergehandlingens lovlighet må dessuten bero på at nødvergehandlingen ikke ”åpenbart” går utover det som er forsvarlig.¹¹⁸ Et slikt nødvendighetskrav eksemplifiseres med følgende:

”Den som forsvarer seg, kan ikke skyte angriperen i hodet dersom et skudd i benet er tilstrekkelig til å avverge angrepet. Men selv et skudd i benet overskrider grensene for nødverge dersom handlingen åpenbart går ut over hva som er forsvarlig [...]”¹¹⁹

På bakgrunn av dette uttales det at terskelen for at utøving av preventivt nødverge skal kunne aksepteres, er meget høy. Spesielt gjelder dette hvor det er snakk om at menneskeliv kan gå tapt som følge av nødvergehandlingen. Å utøve preventivt nødverge når følgen blir at menneskeliv går tapt, er med andre ord en unntaksregel.¹²⁰

---

¹¹⁷ NOU 1992:23 s. 96

¹¹⁸ I.c.

¹¹⁹ Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) s. 420

¹²⁰ NOU 1992:23 s. 96

3.3 Rettspraksis

Tidligere, under *Problemstilling* (pkt. 1.2), ble avhandlingens problemstilling presentert ved hjelp av øksedrapsaken, hønsehauksaken II og saken om faren som tilbakeholdt sitt barn fra barnets mor, uten vedkommendes samtykke. Samtlige er eksempler på *rettspraksis*.

Rettspraksis omfatter altså samtlige forutgående avgjørelser i de forskjellige domstolene. Deres respektive vekt som rettskildefaktor varierer meget som følge av flere ulike forhold. Et av forholdene med særlig betydning er fra hvilken rettsinstans praksisen er fra. Her har praksis fra Høyesterett den klart største rettskildemessige betydningen, mens praksis fra lagmannsrettene og tingsrettene ikke har like stor betydning.

Det spesielle med preventivt nødverge er, at det finnes kun én høyesterettsdom¹²¹ som eksplisitt har drøftet spørsmålet. Spørsmålet er tatt opp også i en annen høyesterettsdom¹²², men kun som en sidebemerkning. Bakgrunnen for at spørsmålet i relativt liten grad har blitt behandlet av Høyesterett, har med at bevisbedømmelsen under skyldspørsmålet, med noen få unntak¹²³, ikke kan prøves av Høyesterett. På den annen side er det avsagt flere relevante tingretts- og lagmannsrettsavgjørelser. Problemet med disse avgjørelsene er ikke bare at de ikke har like stor rettskildemessig betydning sammenlignet med høyesterettsdommer, men at også skyldspørsmålet ved lagmannsrettsavgjørelser avgjøres av lagrette, noe som innebærer at avgjørelsene mangler begrunnelse. Når de mangler begrunnelse, er det uvisst hvilket rettslig syn som er vekttillagt. Tilsvarende gjelder også når det gjelder faktum i sakene. Derfor er den rettskildemessige vekten og betydningen av slike saker ofte begrenset. Men i og med at det kun er noen få høyesterettsdommer som berører og omhandler spørsmålet, er det likevel av stor betydning å benytte disse sakene som et veiledningsmiddel.

---

¹²¹ Rt. 1996 s. 141

¹²² Rt. 1982 s. 1216 (s.1218)

¹²³ Lov om rettergangsmåten i straffesaker (straffeprosessloven) av 22. mai 1981 nr. 25 § 8

3.3.1 Reinskadekjennelsen¹²⁴

3.3.1.1 Faktum i saken

En gårdbruker skutt en rein ettersom han var lei av at rein gjennom lengre tid hadde forårsaket store skader på hans eiendom. Han hadde i forkant henvendt seg til myndighetene for å få hjelp, men uten at noen av henvendelsene hadde ført til bedring i situasjonen. I den forbindelse gjorde vedkommende blant annet gjeldende at han handlet i nødverge. Høyesterett ga ikke gårdbrukeren medhold i anførselen. Begrunnelsen var at vedkommende stilte ikke forsvarsløs ettersom han hadde rettigheter etter erstatnings- og refusjonsregler som finnes i reindriftsloven.

3.3.1.2 Vurdering av avgjørelsen – Preventivt nødverge

Førstvoterendes anførsel:

”Det er nok så at man kan ha forståelse for at domfelte reagerte som han gjorde. Jeg er heller ikke fremmed for at en handling kan ha karakteren av berettiget nødverge, selv om den ikke er svar på et akutt angrep, men på en situasjon som har bygget seg opp over lengre tid.”¹²⁵

Anførselen viser at utøving av preventivt nødverge i visse tilfeller kan aksepteres, jf. ”ikke [...] et akutt angrep” og videre ”[...] situasjon som har bygget seg opp over lengre tid”

3.3.1.3 Avgjørelsens rettskildemessige vekt

I motsetning til *ratio decidendi*, er førstvoterendes anførsel en *obiter dicta*-anførsel. Noe som innebærer at anførselen ikke har vært nødvendig for å begrunne resultatet i avgjørelsen. Den tillegges derfor mindre vekt. På den ene siden er avgjørelsen, tatt i betraktning, ikke veldig gammel. Den viser aksept for utøving av preventivt nødverge i visse tilfeller, samt at samtlige dommere har vært enige i resultatet. På den annen side er anførselen meget generell. I tillegg

---

¹²⁴ Rt. 1982 s. 1216

¹²⁵ *ibid.* s. 1218

tar den heller ikke standpunkt til hvilke kriterier og momenter som skal legges til grunn ved bedømming av preventivt nødverge. Den går altså ikke inn på de nærmere grensene for preventivt nødverge, noe som trekker i retning av at avgjørelsens rettskildemessige vekt ikke har noen essensiell betydning for avhandlingens problemstilling.

3.3.2 Liv-saken¹²⁶

Denne saken er, sammen med Verdal-saken som nevnes nedenfor, en av de sakene som har medført mange store debatter og diskusjoner i norsk rettshistorie. Rettsystemet sto overfor komplisert avgjørelse i å vurdere hensynet til den truede og angrepne i saken, kontra hensynet til angriperen. Det var mange som kritiserte utfallet i avgjørelsene, men avgjørelsene hadde også mange tilhengere. En av de som eksempelvis hadde engasjert seg sterkt i sakene, var Svein Slettan.¹²⁷

3.3.2.1 Faktum i saken

En kvinne hadde skutt ektemannen sin etter at hun var systematisk og grovt mishandlet, og nedverdiget igjennom et 18 års ekteskap. Ektemannen ble skutt mens han lå og sov. Kvinnen var således ikke utsatt for aktuelt angrep da hun skjøt ham, men ektemannen hadde brukt vold mot henne tidligere på kvelden i forkant av drapet. Kvinnen ble tiltalt for forsettlig drap, mens forsvareren hennes mente at hun hadde handlet i nødverge.¹²⁸ Hun ble frifunnet to ganger av lagmannsretten med begrunnelse om at hun hadde forsvart seg mot ytterligere mishandlinger i fremtiden – altså preventivt nødverge. I rettsbelæringen i første omgang sa lagmannen at en frifinnelse ikke ville ha juridisk grunnlag, men lagretten svarte nei på skyldspørsmålet.¹²⁹ Da

---

¹²⁶ Eidsivating lagmannsretts dom av 26. august 1982 og 4. mai 1983. Straffesak nr. 47/1982. Slettan, *op. cit.*, s. 594-610

¹²⁷ Slettan, Svein. «Privat dødsstraff?» - *Er det lov å ta liv i nødverge?*, *Lov og rett* (1987)

¹²⁸ Helsingeng, Terje. *Frikjent* (1983) s. 108-109

¹²⁹ *ibid.* s. 109-110

saken kom opp igjen for retten, kom nye lagrette til samme resultat som forrige.¹³⁰ I henhold til straffeprosessloven § 331 første ledd var frifinnelsen i andre omgang endelig.

3.3.2.2 Vurdering av avgjørelsen – Preventivt nødverge

Som det tidligere ble nevnt, vil avgjørelser fra lagrette mangle begrunnelse. Noe som betyr at det er uklart på hvilket grunnlag og med hvilke begrunnelser kvinnen i denne saken er blitt frifunnet. Det som likevel kan nevnes er at angrepet var, ifølge aktor, over da kvinnen skjøt ektemannen sin, samt at kvinnen hadde overskredet grensene for nødverge. Forsvareren mente på sin side at angrepet ikke var over ved å anføre at:

”Alt som er kommet frem, viser at det verste angrepet foresto.”¹³¹

Forsvareren anførte videre at:

”Laila [altså Liv – fiktivt navn] hadde seksuelle overgrep i vente når hun var på plass i dobbeltsenga. [...] Det er i aller høyeste grad et farlig angrep. [...] Skuddet var hennes eneste løsning slik at hun selv oppfattet situasjonen.”¹³²

I rettsbelæringen sa lagmannen til lagretten at Norge er et land hvor *dødsstraffen* er opphevet, selv for de mest groteske forbrytelser i krig. Videre nevnte lagmannen at kvinnen hadde overskredet grensene for nødverge ved å uttale at:

”Det var ikke noe aktuelt angrep på gang da skuddet smalt.”¹³³

Avslutningsvis sa lagmannen følgende:

---

¹³⁰ Når en sak behandles på ny etter at lagrettens kjennelse er satt til side etter strpl. §§ 376 a og 376 c, ble i 1989 etter forslag fra Justiskomiteen endret slik at den nye behandling skal nå behandles uten lagrette.

¹³¹ Helsingeng, *op. cit.*, s. 134

¹³² *ibid.* 135

¹³³ *ibid.* 136

”Jeg mener dette er en sak hvor juryen burde svare ja på skyldspørsmålet.”¹³⁴

Det er etter min mening meget uheldig av lagmannen å sammenligne nødverge – eller preventivt nødverge – med dødsstraff når nødverge har så stor betydning i strafferetten og for den enkelte borgers rettsikkerhet. Nødverge *innebærer* jo nettopp at *rett* skjer mot *urett* – selv om følgen kan bli døden. Videre, og som Slettan uttaler:

”Nødverge er *avvergende*, forebyggende; straff er *gjengjeldende* – en reaksjon mot en *begått* [min uthv] handling, mot fortidige forsømmelser.”¹³⁵

Jeg har ikke godt grunnlag for å kunne uttale meg om saken, til tross for at kvinnens forhistorie i livet kommer godt frem i boken *Frikjent*¹³⁶. Jeg tar også i betraktning at en sak nesten alltid har flere sider. Likevel er jeg helt sikker på, med sakens fakta som grunnlag, at kvinnen *ikke* ville drepe ektemannen sin for å straffe ham, men for å unngå *fremtidige* mishandlinger fra ektemannens side. Det avgjørende er jo uansett at det objektivt sett foreligger en nødvergesituasjon og at den truede forstår dette, noe jeg mener forelå i denne saken *i tillegg* til at motivet må ha vært å unngå fremtidige mishandlinger. Begrunnelsen er at det av faktum i saken kan utledes at da kvinnen skjøt ektemannen sin, forelå selvsagt ikke et påbegynt angrep. Men grunnlaget for nødssituasjonen i saken var langvarige og alvorlige mishandlinger. Den kort-siktige situasjonen skal ikke legges til grunn slik som lagmannen nevner, nemlig at det ikke var noe aktuelt angrep på gang da skuddet smalt. Det er hele forhistorien som skal tas i betraktning. Det skal altså legges til grunn hva hun tidligere var blitt utsatt for. Kvinnen visste av erfaring at mishandlingene ikke var engangstilfelle, og at de ville finne sted *også* i fremtiden. På bakgrunn av forhistorien kan det også utledes at sannsynligheten for at slike mishandlinger ville finne sted, ikke bare hadde liten overvekt, men sannsynligheten var vesentlig høyere og tilnærmet 100 %. Det forelå med andre ord en konkret trussel om angrep mot henne som innebar *aktiv fysisk og psykisk interessekrenkelse* også frem i tid. Øvrige vilkår slik som handlingsalternativer antas at det heller ikke forelå. Derfor anses ektemannens handlinger som et angrep og kvinnens handling som en *avvergende, ikke gjengjeldende* handling slik som det

---

¹³⁴ *ibid.* 137

¹³⁵ Slettan, *op. cit.*, s. 602

¹³⁶ Helsingeng, Terje. *Frikjent* (1983)

hevdes. At utøving av preventivt nødverge med døden til følge i slike saker er et ekstremt vanskelig spørsmål, er ikke tvilsomt. Dette spesielt når saken er på grensen til det lovlige.

3.3.2.3 Avgjørelsens rettskildemessige vekt

Avgjørelsen har manglende begrunnelse. Den er videre fra lagmannsrett, noe som innebærer at hverken underrett, lagmannsrett eller Høyesterett vil være bundet av avgjørelsen. Uansett er den konkrete saken såpass spesiell at det vil være tilnærmet umulig å tenke seg en helt lignende sak igjen. Saken er videre omhandlet i forarbeidet til den nye straffeloven. Ifølge forarbeidet er det ulikheter mellom forhistorien i denne saken og skipførereksemplet i motivene til gjeldende straffelov. I den forbindelse ble det uttalt:

”I [skipførereksemplet] var det for det første klart at en person skulle drepes. Videre var stedet og også tidspunktet for når drapet skulle finne sted noenlunde bestemt. Det forelå heller ingen andre rimelige alternativer enn å foreta nødvergehandlingen. I [denne saken] var disse momentene mer uklare.”¹³⁷

Forarbeidet uttrykker likevel ikke helt klart at avgjørelsen var feil, men at ”momentene [var] mer uklare” sammenlignet med skipførereksemplet.

Følgelig er gjeldende rett på området, nesten uten store endringer, blitt videreført i den nye straffeloven. Det uttales videre i forarbeidet at rettspraksis på området fortsatt vil være av betydning for tolkingen av nødvergebestemmelsen.¹³⁸ På bakgrunn av det nevnte, samt at det ikke foreligger mange avgjørelser på området fra Høyesterett, og endelig etter en samlet vurdering med tanke på sakens faktum så som langvarig grov mishandling og stor sannsynlighet for fremtidige angrep, tolker jeg at avgjørelsen likevel vil ha en viss rettskildemessig vekt.

---

¹³⁷ NOU 1992:23 s. 95

¹³⁸ *ibid.* s. 93

3.3.3 Verdal-saken¹³⁹

3.3.3.1 Faktum i saken

Denne saken har mange likhetspunkter med Liv-saken ved at en 18 år gammel gutt på nyttårs-aften hadde skutt sin far mens faren satt i stua med sine foreldre til stede. Forhistorien var også her preget av langvarig grov vold mot gutten selv og hans søsken og mor. I tillegg ble samtlige trakassert både fysisk og psykisk av den drepte. I forkant av drapet hadde faren utøvd vold mot guttens yngre bror i tillegg til at han også hadde trakassert gutten, altså den tiltalte i saken. Ved en anledning hadde gutten og hans mor forsøkt å flykte, men av redsel for både hva som ville skje med guttens søsken som var hjemme og for hva den drepte ville foreta seg mot dem dersom de ble funnet, vendte begge hjem igjen. Gutten hadde også forsøkt å snakke med faren sin, men kom ingen vei med det. I retten påberopte gutten at han på familiens vegne hadde handlet i nødverge for å hindre nye overgrep i fremtiden. På lik linje med Liv-saken, svarte lagretten nei på skyldspørsmålet og gutten ble frifunnet av lagmannsretten.

3.3.3.2 Vurdering av avgjørelsen – Preventivt nødverge

På bakgrunn av faktum i saken, hersket det ikke noen tvil om at sannsynligheten for nytt fremtidig angrep var tilnærmet 100 %. Utvei av situasjonen fremsto som håpløs og drap var eneste løsning. Muligheten for at handlingsalternativer ikke fantes, var enda sterkere i denne saken ettersom ”angrepet” var rettet mot samtlige familiemedlemmer. Fluktmulighetene ble ansett som ikke-eksisterende. På den annen side var den dreptes foreldre til stede da drapet ble begått. At lagmannen ikke ønsket å frifinne den tiltalte i Liv-saken, og at frifinnelse var akseptert i denne saken, viser for det første at det naturligvis ikke er enighet om spørsmålet blant fagfolk. For det annet viser det at det er et meget vanskelig og komplisert spørsmål som det ikke går an å finne en enkel løsning på, men at spørsmålet må vurderes konkret fra sak til sak. For det tredje viser det kanskje at de ulike meningene om spørsmålet, blant folk i samfunnet, påvirker også fagfolks juridiske skjønn og avgjørelser. Saken fant jo sted kun noen få år etter Liv-saken.

---

¹³⁹ Frostating lagmannsretts dom av 12. juni 1986. Straffesak nr. 26/1986. Slettan, *op. cit.*, s. 594-610. Slettan og Øie, *op. cit.*, s. 139

Det er videre relevant at lagretten kun brukte tre kvarter på å frifinne den tiltale i saken, samt at fagdommerne enstemmig godtok lagrettens kjennelse i løpet av kun et par minutter.¹⁴⁰

3.3.3.3 Avgjørelsens rettskildemessige vekt

Også i dette tilfellet er årsak til frifinnelsen uklar, men som drøftet og begrunnet under Liv-saken, vil avgjørelsen også i denne saken likevel ha en viss, men ikke mye, rettskildemessig vekt.

3.3.4 Mobbedommen¹⁴¹

3.3.4.1 Faktum i saken

En 15 år gammel gutt var over lengre tid blitt mobbet både psykisk og fysisk på ungdomskolen av sine medelever. Mobbingen foregikk særlig i forbindelse med gymnastikktimene. Ved flere anledninger hadde mobberne urinert på gutten mens elevene i klassen dusjet. Ved en annen anledning hadde fornærmede i saken tørket seg i baken med guttens håndkle og deretter gnidd guttens ansikt med håndkleet. Gutten fortalte sine foreldre om episodene og saken ble tatt opp med skolen. Dette resulterte i ingenting, tvert imot ble han av mobberne kalt for ”tyster”. Guttens psykiske helse ble etter hvert dårligere ved at han ikke fikk sove om nettene. En annen dag mens gutten igjen ble trakassert av den fornærmede, tok han tak i en kniv han hadde gjemt i en bag på skolen og stakk fornærmede med den. Gutten påberopte seg preventivt nødverge og hevdet forgjeves at han skulle frifinnes, men ble av Høyesterett dømt for legemsfornærmelse da nødverge ikke var aktuelt. Samtidig ble handlingen eller legemsfornærmelsen anset som hevn og gjengjeldelse.

3.3.4.2 Vurdering av avgjørelsen – Preventivt nødverge

I forbindelse med spørsmålet om preventivt nødverge var aktuelt, viste Høyesterett til herredsrettens uttalelse:

---

¹⁴⁰ Slettan, *op. cit.*, s. 594

¹⁴¹ Rt. 1996 s. 141

”Som bemerket av herredsretten, må straffeloven § 48 om nødverge i prinsippet også kunne anvendes hvor det dreier seg om et fremtidig angrep, som ikke lar seg avverge på annen måte. Når det dreier seg om fremtidige angrep, vil imidlertid muligheten for å avverge det på annen måte enn ved nødvergehandlinger, vanligvis være større enn i en akutt angrepssituasjon, og det bør skje en streng vurdering av hvilke andre muligheter som foreligger.”¹⁴²

For det første fastslås det her at nødverge mot fremtidige angrep kan være straffriende. For det annet utledes det at angrep omfatter også både fysisk og psykisk mobbing generelt. For det tredje må utøving av preventivt nødverge ifølge uttalelsen være den truedes eller angrepnes siste utvei, samt at alle andre handlingsalternativer være utprøvd før den truede eller den angrepne går til drastiske handlinger for å avverge den fremtidige angrep. I denne saken hadde gutten god tid til å kunne vurdere andre alternativer til legemsfornærmelse, selv om han hadde forsøkt å løse saken ved hjelp av foreldre og skolen. Endelig når førstvoterende vurderer nødvergehandlingens lovlighet videre, la han avgjørende vekt på at det stiltes en mye høyere terskel for oppfyllelse av nødvendighetsvilkåret ved preventivt nødverge enn ved ordinært. Med andre ord krevde han strengere vilkår for nødvergehandlingen, ved at preventivt nødverge ikke måtte gå lenger enn hva som fremstiller seg som nødvendig for å avverge et angrep. Det utledes altså at utøving av preventivt nødverge er en unntaksregel.

Videre uttalte førstvoterende følgende i forbindelse med om nødvergehandlingens tilbørighet:

”Selv om det for domfelte skulle ha fortonet seg slik at knivangrepet på fornærmede var hans eneste mulighet for å komme ut av sin ulykkelige situasjon, dreier det seg om et så farlig middel fra hans side at det foreligger en klar overskridelse av grensene for nødverge. Jeg viser til beskrivelsen av de skader fornærmede ble påført. Knivstikk i brystregionen kan meget lett få fatale følger.”¹⁴³

---

¹⁴² ibid. s. 142

¹⁴³ ibid. s. 142-143

Slike drastiske nødvergehandlinger anses med andre ord som ubetinget utilbørlig i henhold til nødvergebestemmelsen. Det innebærer at den som utøver nødverge ikke alltid kan ta i bruk hvilket som helst forsvarsmiddel mot angriperen. Ifølge førstvoterende var guttens nødvergehandling meget urimelig og etisk uforsvarlig i forhold til konsekvensene av mobbingen. Gutten hadde altså klart overskredet grensene for lovlig preventivt nødverge.

3.3.4.3 Avgjørelsens rettskildemessige vekt

Den rettskildemessige vekten i denne avgjørelsen er høy. Det er flere årsak til det. Det er en høyesterettsavgjørelse, dernest er det lite praksis på området, spesielt fra Høyesterett. Følgelig ble avgjørelsen utpekt ovenfor som den eneste avgjørelsen som eksplisitt har drøftet spørsmålet om preventivt nødverge. Avgjørelsen er enstemmig når det gjelder spørsmålet om det var grunnlag for frifinnelse etter straffelovens nødvergebestemmelse eller ikke. Videre er den av nyere tid, samt at den bekrefter i henhold til straffelovens motiv på området, hvilke momenter som vil være avgjørende ved vurderingen av utøving av preventivt nødverge.

3.3.5 Hammerfestdommen¹⁴⁴

3.3.5.1 Faktum i saken

En 37 år gammel kvinne ble dømt for drap på sin tidligere samboer. Hun hadde skutt samboeren i hodet med et gevær mens han sov på sofaen i hennes leilighet. Bakgrunnen for drapet var redsel for at samboeren igjen kunne utøve vold mot henne og opptre truende overfor henne. Slik han hadde gjort gjennom mange år. Kvinnen påberopte seg preventivt nødverge, men det førte ikke til frifinnelse. I stedet førte de formildende omstendighetene til at straffen ble nedsatt på grunn av berettiget harme.

3.3.5.2 Vurdering av avgjørelsen – Preventivt nødverge

Hammerfest tingrett fant at de objektive vilkår for domfellelse var til stede. I forbindelse med bedømming om den nødvendige grad av skyld var utvist, tok retten først stilling til om det

---

¹⁴⁴ RG 2002 s. 1450

forelå straffriende nødverge ved å henvise til mobbedommen og slo fast at preventivt nødverge kunne finne sted. Det ble videre lagt vekt på nødvendighetskravet eller den såkalte formålsregelen ved nødvergebestemmelsen.

Retten anerkjente at kvinnen hadde en åpenbar og adekvat frykt, og at hun i gjerningsøyeblikket anså drapet som nødvendig.¹⁴⁵ Likevel mente retten at hennes handling gikk lenger enn hva som fremstiller seg som nødvendig for å avverge et fremtidig angrep.¹⁴⁶

Ved å henvise¹⁴⁷ til Høyesteretts uttalelse¹⁴⁸ i forbindelse med tilbørighetskravet i mobbedommen, mente retten at nødvergehandlingen også i denne saken ble karakterisert som ubetinget utilbørlig ut fra situasjonen kvinnen befant seg i. Følgelig ble det uttalt at menneskelivet er vårt mest ukrenkelige retts gode, og at det kan bare være lovlig å ta liv når alle andre veier er stenget.¹⁴⁹, noe som ikke var tilfelle i denne saken etter rettens mening ved at drapet ikke var nødvendig og heller ikke etisk forsvarlig. Retten innrømte at et slikt retts gode kan gå tapt som følge av en preventiv nødvergehandling, men dog at det må være siste utvei.

Sammenlignet med Liv- og Verdal-saken, var voldsbruken i denne saken mindre massiv og mindre nærliggende i tid. Kvinnen i denne saken var ikke utsatt for vold før hun drepte sin tidligere samboer. De øvrige momentene i saken tydet heller ikke på at det forelå konkret fremtidig angrep. Det eneste momentet som ga en noe høyere sannsynlighet for at et angrep ville finne sted, var geværet mannen hadde med seg innpakket i plast. Mulighetene til andre alternativer å handle på var likevel til stede. I tillegg ble fluktmulighetene anset å foreligge.

3.3.5.3 Avgjørelsens rettskildemessige vekt

Den rettskildemessige vekten av avgjørelsen er naturligvis langt mindre enn tilsvarende i mobbedommen. Begrunnelsen er at den er en avgjørelse fra en underinstans. Likevel har avgjørelsen momenter som er meget relevante for bedømming av utøving av preventivt nødverge

---

¹⁴⁵ *ibid.* s. 1454

¹⁴⁶ *l.c.*

¹⁴⁷ *l.c.*

¹⁴⁸ Se ovenfor på side 49, fotnote 168.

¹⁴⁹ RG 2002 s. 1450 (s. 1455)

ge. Avgjørelsen viser i tillegg til at oppfatningen av rettsområdet Høyesterett la til grunn i mobbedommen, ble fulgt av underinstansen.

3.3.6 Sykehusdrapdommen¹⁵⁰

3.3.6.1 Faktum i saken

Tre søsken på henholdsvis 15, 17 og 19 år og deres mor ble av Nedenes tingrett frifunnet for drap og medvirkning til drap av søsknenes fars og således morens ektemann. Selve drapet fant sted under et sykehusopphold i Arendal. Mannen ble stukket med kniv av den eldste datteren og sønnen kvelden før mannen skulle skrives ut av sykehuset. Statsadvokatene anket tingrettens avgjørelse over bevisbedømmelsen under skyldspørsmålet til Agder lagmannsrett. Her ble moren frifunnet av lagretten, men søsknene ble funnet skyldige i overlagt drap. Bakgrunnen for drapet var frykt for hva mannen kunne finne på å foreta seg mot samtlige etter utskrivningen. Denne frykten var begrunnet i at mannen gjennom mange år hadde utøvd grov vold, mishandlinger og trusler mot hele familien, men spesielt mot moren og den eldste datteren. Voldsbruken foregikk ofte i påsyn av de øvrige familiemedlemmene. Videre var familien utsatt for en skrekkregime i form av kontroll og streng overvåking. I tillegg misbrukte han sin eldste datter på 19 år seksuelt fra hun var 10 år gammel. Seksuelt misbruk hadde han også utøvd mot sin yngste datter. Som lagmannsretten påpekte:

”[familien levde] under et vedvarende tyranni som de ble innprentet at de ikke kunne slippe fri fra.”¹⁵¹

3.3.6.2 Vurdering av avgjørelsen – Preventivt nødverge

I forbindelse med spørsmålet om straffeutmåling, var det uenighet i lagmannsretten om hvorvidt det forelå et aktuelt angrep, i dette tilfelle drapstrusler fra mannen mot hele familien i forkant av sykehusinnleggelsen og drapet. Lagmannsretten la likevel til grunn at de tiltalte var i en:

---

¹⁵⁰ Agder lagmannsretts dom av 25. mars 2004. Straffesak LA-2003-19998

¹⁵¹ l.c.

”[...] nødvergelignende situasjon [...]”¹⁵²

– dette på bakgrunn av forhistorien og de tiltaltes forklaring om at de på sykehuset før drapet fant sted, hadde alvorlig frykt for hva farens deres kunne finne på etter utskrivingen.

Ved vurdering av nødvendighetsvilkåret uttalte lagmannsretten følgende:

”Utgangspunktet er at en nødvergehandling ikke må overskride det som fremstilte seg som nødvendig for de tiltalte. Dersom det rent faktisk forelå handlingsalternativer var nødvergehandlingen objektivt sett ikke nødvendig.”¹⁵³

Det utledes videre fra avgjørelsen at det ble lagt avgjørende vekt på tidsperspektivet og handlingsalternativet. De truede hadde god tid til å vurdere andre alternativer for drastiske handlinger eller drap. At de tiltalte i denne saken vurderte å oppsøke politiet, men likevel ikke forsøkte å gjøre det, var et viktig og utslagsgivende moment.

Lagmannsretten la likevel til at det var knyttet usikkerhet til om de tiltalte hadde god tid med tanke på at avdødes søster skulle oppsøke mannen før utskriving og fortelle mannen om at barna hadde fortalt om de seksuelle overgrepene. Ved vurderingen om de tiltalte etter straffeloven § 42 første ledd var i faktisk villfarelse vedrørende avvergesesmuligheter enn å drepe, la lagmannsretten avgjørende vekt på at det var uaktsomt av de tiltalte ikke å oppfatte at det forelå andre handlingsalternativer til drap.

3.3.6.3 Avgjørelsens rettskildemessige vekt

Denne avgjørelsen har ikke noe stor rettskildemessig vekt ettersom den er avsagt av lagmannsretten. Den har imidlertid, på lik line med den forrige avgjørelse, momenter som er relevante hva angår spørsmålet om vurderinger av lovligheten til utøvd preventivt nødverge. Momenter knyttet til tidsperspektivet og handlingsalternativer var sentrale i denne saken.

---

¹⁵² l.c.

¹⁵³ l.c.

3.3.7 Mobbedommen II¹⁵⁴

3.3.7.1 Faktum i saken

Følgende hovedpersoner var involvert i saken:

<i>Forhold</i>		<i>Forhold</i>		<i>Forhold</i>	
Tiltalte B, mann	– søsken	– Gutt D	– søsken	– G, kvinne	– samboer – Tiltalte A, mann
Fornærmede, gutt C – trakasserte og mobbet gutt D					

To menn, tiltalte B og tiltalte A, ble satt under tiltale ved Moss tingrett for legemsbeskadigelse mot en gutt C, fornærmede. Tiltalte B hadde slått fornærmede i ansiktet med flat hånd 5-10 ganger. Tiltalte A hadde slått fornærmede i ansiktet. I tillegg hadde han brukt knokejern ved å slå fornærmede med det i magen og i bakhodet, noe som resulterte i at fornærmede måtte fraktes til sykehus og sy tre sting. Hendelsen fant sted etter at tiltalte Bs lillebror, gutt D, noe tidligere samme dag hadde blitt slått av fornærmede helt umotivert. Bakgrunnen for denne hendelsen var en forhistorie med mobbing fra fornærmedes side mot gutt D. Gutt D var blitt utsatt for både verbalt og fysisk mobbing over lengre tid og ved gjentatte anledninger av en guttegjeng hvor fornærmede ble beskrevet som en lederskikkelse. Forholdene rundt gutt D var blitt tatt opp med helsestasjonen, skolen, barnevernet, BUPP og PPT-tenesten uten at det hadde ført til noe. Forholdene var også blitt forsøkt å ta opp med foreldrene til enkelte av guttegjengen. I tillegg ble to hendelser anmeldt til politiet, men anmeldelsene ble henlagt.

Retten fant at tiltalte Bs handling ikke var legemsbeskadigelse, men at den var en legemsfornærmelse. Videre mente retten at handlingen fant sted i preventivt nødverge.

For tiltalte As vedkommende ble han dømt for legemsbeskadigelse i det han hadde overskredet grensene for preventivt nødverge.

---

¹⁵⁴ Moss tingretts dom av 8. september 2010. Straffesak TMOSS-2010-80011

3.3.7.2 Vurdering av avgjørelsen – Preventivt nødverge

Retten slo innledningsvis fast at straffelovens § 48 første og annet ledd kan anvendes på forhold som dreier seg om fremtidig angrep som ikke lar seg avverge på annen måte, samt at avvergelsen kan skje på vegne av andre. Det ble understrekket at ved utøving av preventivt nødverge vil muligheten for å avverge angrepet på en annen måte enn ved nødvergehandling er være større enn i en akutt angrepssituasjon. Da det videre ble vurdert om det forelå en nødvergesituasjon, la retten vekt på følgende forhold:

- gjentatte trakassering og mobbing mot gutt D over lengre tid,
- trakasseringen og mobbingen hadde ført til psykiske lidelser hos gutt D,
- familien til gutt D hadde en reell frykt for at han kunne være suicidal,
- familien hadde forsøkt å løse problematikken på flere måter uten resultat, og
- gutt D kort tid før hendelsen var blitt slått av fornærmede

Etter dette kom retten til at det forelå en nødvergesituasjon. Men det utledes at retten la også vekt på at det ikke fantes andre handlingsalternativer ettersom familien hadde prøvd alle mulige måter å finne en løsning for situasjonen gutt D befant seg i. For tiltalte Bs vedkommende, mente retten at han ikke hadde overskredet grensene for nødvendighetskravet eller tilbørighetskravet etter nødvergebestemmelsen. Bakgrunnen for dette måtte være at fornærmelse med flat hånd i ansiktet til fornærmede, sto i forholdsmessighet med alt gutt D var blitt utsatt for både tidligere og i forkant av hendelsen.

Da det samme skulle vurderes i forbindelse med tiltalte As handling, anså retten at handlingen hadde overskredet grensene for utøving av preventivt nødverge. Begrunnelsen var at:

”[...] et knogjern er et meget farlig middel, og at et slikt slag mot hodet lett kunne fått meget mer alvorlige konsekvenser [...].”¹⁵⁵

Retten synes å ha vurdert de nærmere vilkårene for lovligheten av nødvergehandlingene, og momentene ved de i denne saken, i samsvar med de samme begrunnelsene som i den første

---

¹⁵⁵ l.c

mobbedommen drøftet ovenfor. Retten har altså lagt i den foreliggende sak avgjørende vekt på handlingens nødvendighet og tilbørlighet.

3.3.7.3 Avgjørelsens rettskildemessige vekt

Den rettskildemessige vekten i saken er ikke høy. Sakens vurdering av momentene ved preventivt nødverge er imidlertid i tråd med mobbedommen avsagt av Høyesterett, noe som fører til at den likevel kan benyttes som veiledning. I tillegg drøfter retten momentene meget detaljert, noe som ved veiledning kan benyttes som supplement til høyesterettsdommen.

3.4 Juridisk teori

Hvor mye juridisk teori vektlegges som rettskildefaktor, avhenger av hvor mye uklarheter den respektive lovbestemmelsen har. Utgangspunktet er at den har liten vekt som selvstendig rettskildefaktor, men at den øver stor innflytelse i rettslivet.¹⁵⁶ Dette forsterkes enda mer når det finnes få holdepunkter for spørsmålet i de rettskildefaktorene listet opp ovenfor. Et eksempel på dette er utredningene til gjeldende straffelov hvor det uttales at:

”Rettspraksis og *teori* [min uthv] i tilknytning til straffeloven § 48 vil derfor også ha betydning for tolkingen av utkastet § 26 [den nye nødvergebestemmelsen].”¹⁵⁷

Når det gjelder spørsmålet om preventivt nødverge, er spørsmålet tatt opp i juridisk teori. Forfatterne er imidlertid uenige om hva som berettiger adgangen til preventivt nødverge. Dette gjelder både når det gjelder ordlyden i bestemmelsen og forarbeidet. Denne uenigheten er tatt opp også i utredningen til den nye straffeloven.¹⁵⁸

Forfatternes oppfatninger om hvor i nødvergebestemmelsen grensen for preventivt nødverge forankres, er således følgende:

---

¹⁵⁶ Eckhoff, *op. cit.*, s. 270

¹⁵⁷ NOU 1992:23 s. 93

¹⁵⁸ *ibid.* s. 94-95

Hagerup: For at det skal kunne sies å foreligge et *angrep*, må:

”[handlingen være] præget af at være rettet mod visse retsgoder.”¹⁵⁹

For at det skal kunne foreligge preventivt nødverge, må angrepet være *aktuelt*. Adgangen til preventivt nødverge foreligger altså ifølge ham ikke, så lenge det er tale om en mer eller mindre begrunnet frykt for at et angrep vil finne sted.

Kjerschow: Erkjenner at angrepet ikke behøver å være påbegynt i henhold til nødvergebestemmelsen, men mener at angrepet må være:

”nogenlunde umiddelbart forestående, således at det kan betegnes som et virkelig, ikke et alene mulig, lengere eller kortere tidsforløp, inntredende angrep. Forberedelsen til et angrep kan dog være av den art, at angrepet må sies allerede dermed å være innledet.”¹⁶⁰

I den forbindelse henviser han til skipførereksemplet.

Augdahl: I motsetning til Hagerup, mener Augdahl at det ikke er holdepunkter for at angrepet må være aktuelt. Ifølge ham ligger den tilstrekkelige begrensningen i adgangen til preventivt nødverge i nødvendighetskravet.¹⁶¹ For å illustrere sitt syn, eksemplifiserer han følgende:

”Sæt for eks., at A meddeler B, der sidder lam i sin stol, at han vil lægge sig i baghold og myrde hans søn, når denne er på veien hjem. Sæt videre, at A’s person og fortid er borgen for, at han kommer til at utføre sit forsæt. Sæt endelig, at B ikke har nogen utvei til at komme i forbindelse med utenverdenen eller til at få advart sin søn. At B i et

---

¹⁵⁹ Hagerup, *op. cit.*, s. 239

¹⁶⁰ Kjerschow, *op. cit.*, s. 135

¹⁶¹ Augdahl, *op. cit.*, s. 58

sådant tilfælde bød kunne benytte sig av den første givne anledning til at skyde A en kugle for panden, synes ikke tvilsomt.”¹⁶²

På bakgrunn av dette uttaler han videre at det ikke vil være rimelig å tale om et aktuelt angrep selv om sønnen i eksemplet kommer hjem samme dag, om en uke eller to. Å vente med å avverge angrepet til det er aktuelt, er ifølge ham risikabelt med tanke på at forbrytelsen ikke blir forebygget eller avverget.

Skeie: Han mener også at angrepet ikke må være aktuelt og henviser til skipførereksemplet og nevner videre at:

”Når stillingen er den at et angrep vil finne sted om ikke noget uberegnelig inntreffer, har den truede person nødvergerett, selv om angrepstidspunktet ennå er uvisst, eller overfallet først kan ventes om noen timer eller dager.”¹⁶³

Andenæs: Ifølge ham må ikke angrepet være *påbegynt* eller *overhengende*. I forbindelse med dette viser han til vedtakelsen av straffeloven av 1902, hvor lovgiverne mente at nødverge måtte tillates ettersom det kan komme tilfeller hvor nødverge må utøves også mot fremtidige angrep.¹⁶⁴

Slettan: Han mener at gjeldende straffelov *ikke* har krav om at angrepet skal være aktuelt eller umiddelbart forestående. Han reiser kritikk mot Hagerup og nevner at det er vanskelig å forstå hva som ligger i det, samt at de begrensningene Hagerup legger i uttrykket *angrep*, ikke har grunnlag i straffeloven. Videre begrunner han dette med, på lik linje med Andenæs, at straffeloven opphevet jo uttrykkelig begrensningen i kriminalloven om at angrepet måtte være overhengende. Slettan reiser uenighet også i forhold til Kjerschows synspunkt på området.¹⁶⁵

---

¹⁶² l.c.

¹⁶³ Skeie, Jon. *Den norske strafferett, Første bind, Den almindelige del* (1937) s. 304

¹⁶⁴ Andenæs, *op. cit.*, s. 162

¹⁶⁵ Slettan, *op. cit.*, s. 599-600

Eskeland: Også han mener at angrepet, etter ordlyden i nødvergebestemmelsen, ikke trenger å være aktuelt. Begrunnelsen ifølge ham er at lovteksten likestiller forsvar mot og ”avvergelse av” angrep, og nevner videre at av forarbeidene fremgår det at denne likestillingen er tilsiktet.¹⁶⁶

Det kan etter dette konkluderes med at den herskende oppfatningen om spørsmålet etter juridisk teori er, at angrepet *ikke* trenger å være aktuelt, samt at begrensningen i adgangen til preventivt nødverge følger av nødvendighetsvilkåret. Samtidig tilføyes det at Dørre er uenig i dette og mener at:

”[...] nødvendighetskravet ved preventivt nødverge ikke kan fylle funksjonen som situasjonskrav. Avgrensningen av situasjonen må bero på en tolkning av begrepet ”rettstridig angrep”.¹⁶⁷

For øvrig vises det til punkt 4.1.1 når det gjelder uttrykket ”Afvergelse” i nødvergebestemmelsen.

3.5 Reelle hensyn

Reelle hensyn er vurderinger av hva som er rimelig, hensiktsmessig eller formålstjenelig – eller ”resultatets godhet”, som Eckhoff kaller det.¹⁶⁸

Dersom det legges til grunn at skipføreren i eksemplet fra forarbeidet hadde avverget angrepet ved å drepe angriperen, ville ved avgjørelsen av skyldspørsmålet, to motstridende hensyn gjøre seg gjeldende: hensynet til skipføreren, den ”angrepne”, og hensynet til angriperens rettslige vern.

I tillegg de to motstridende hensynene, gjør en tredje hensyn seg gjeldende, nemlig allmenne hensyn.

---

¹⁶⁶ Eskeland, *op. cit.*, s. 242

¹⁶⁷ Dørre, *op. cit.*, s. 55

¹⁶⁸ Eckhoff, *op. cit.*, s. 371

3.5.1 Hensynet til den angrepne

Ved vurderingen av nødvergerettens begrunnelser, er det først og fremst hensynet til den angrepne som gjør seg gjeldende.¹⁶⁹ Det ville være unaturlig og urimelig om den som er utsatt for angrep, ikke skal kunne få forsvare seg mot ulovlig angrep. Det å kunne forsvare seg, ligger i menneskets natur. Forarbeidet til gjeldende straffelov uttaler:

”[...] Retten aldrig kan være pligtig at vige for Uretten.”¹⁷⁰

Retten kan ikke vike for uretten – dette er i tråd med den allmenne rettsfølelsen. En hendelse om nødverge rett før nyttår i 2013, kan illustrere dette. En familiefar i Haugesund, fikk besøk av en inntrenger før klokken fem om morgenen. Inntrengerer var utagerende og det oppsto slåsskamp dem imellom. Under basketaket fikk familiefaren hjelp fra en annen mann som var til stede i huset. Det endte med at inntrengerer fikk en hodeskade og ble bevisstløs.¹⁷¹ Familiefaren og den andre personen i huset ble først siktet for vold mot inntrengerer, men saken mot begge ble senere henlagt av politiet. Denne saken skapte enormt engasjement blant nettdebattanter og ellers i samfunnet generelt.

For det annet er det av interesse også for samfunnet at rettsbrudd bekjempes. Både i norsk og fremmed rett regnes nødvergeretten som et naturlig prinsipp.¹⁷² Forarbeidet uttaler i den forbindelse følgende:

”[Hensikten med nødvergeretten er at den skal være] den Privates Ret til Selvhjelp, hvor den offentlige Myndigheds Bistand og Beskyttelse ikke kan erholdes [...]”.¹⁷³

---

¹⁶⁹ Dørre, *op. cit.*, s. 22

¹⁷⁰ SKM, *op. cit.*, s. 84

¹⁷¹ NRK-nettside (Publisert: 29.12.2013)

¹⁷² Dørre, *op. cit.*, s. 22

¹⁷³ SKM, *op. cit.*, s. 84

Dette innebærer at ved nødverge, kan den angrepne se bort fra det grunnleggende prinsippet i norsk rett om at det er politiet som er rettshåndhever. Dette er selvsagt betinget av at hjelp fra politiet ikke er tilgjengelig. Skipførereksemplet kan igjen være til illustrasjon her: skal skipføreren vente på at han får hjelp fra politiet når dette overhodet ikke er mulig? Skal han ikke videre forsvare seg og la bli angrepet når han ikke får hjelp? På en annen side finnes det tilfeller hvor politiets nærvær ikke er et problem, men at orientering om situasjonen til politiet ikke kan medføre til løsning eller resultat for den truede. I tillegg kan det i visse tilfeller være meget risikabelt å kontakte politiet som for eksempel situasjonen for de truede i sykehusdommen.

3.5.2 Hensynet til angriperens rettslige vern

Selv om rett kan skje mot urett, har det likevel blitt tatt hensyn til den som utøver urett. Her kommer tilbørighetskravet i nødvergebestemmelsen til syne. I tillegg til at denne regelen gir angriperen den rettsbeskyttelsen den har krav på, har den også en preventiv side ved at retten til å forsvare seg selv eller andre, eller avverge et angrep, ikke blir misbrukt.

Problemet med preventivt nødverge i det foreliggende tilfellet er momenter tilknyttet situasjonskravet. Sannsynligheten for at den truede tar feil av angrepets art, angrepets farlighet og når og om angrepet inntreffer, ofte er høy. Det er ikke sjelden det kommer opp saker for retten, og i media for den saks skyld, hvor den truede eksempelvis har feilvurdert når og om angrepet inntreffer. Øksedrapsaken som ble eksemplifisert¹⁷⁴ tidligere, er et eksempel på at drapet som ble utført, var åpenbart uforholdsmessig for å avverge et eventuelt fremtidig angrep. Det forelå ingen nærliggende fare for at den drepte ville komme med et alvorlig angrep. Der som den truede/angrepne over lang tid har blitt utsatt for grov vold, mishandlinger med videre, slik som personene i sykehusdrapdommen og for eksempel i Liv-saken, er det lettere å forutse sannsynligheten for når og om neste angrep vil finne sted. Risikoen for en eventuell feilvurdering må derfor angriperen bære ved de mest alvorlige og grove angrep. Det er imidlertid betinget av at de øvrige vilkår for preventivt nødverge er oppfylt.

---

¹⁷⁴ Se ovenfor, side 1-2.

3.5.3 Allmenne hensyn

Som det ble nevnt ovenfor, har også samfunnet interesse av at rettsbrudd bekjempes. Dette ved at nødvergeretten i likhet med den offentlige rettshåndhevelsen har en preventiv funksjon. Det vil si at det enkelte ulovlige angrepet kan stanses, samt at ulovlige angrep generelt kan motvirkes.¹⁷⁵ Videre har det for allmennheten den interesse at samfunnet kan bli noe tryggere, ved for eksempel at kriminalitet bekjempes der det er snakk om en nødvergesituasjon. Når en tyv, eksempelvis, vet at en potensiell offer for tyveriet sannsynligvis vil bruke fysisk makt, vil dette kunne hindre tyven i å forsøke å begå tyveri. Dette slår positivt i to retninger. På den ene siden gir dette allmennheten trygghetsfølelse ved at de vet at de kan forsvare seg mot ulovlige angrep. Samtidig som det setter en stopper for angriperne eller nye angripere.

Dette betyr imidlertid ikke uten videre at nødvergeretten kun har positive sider. Samfunnets rettsikkerhet kan for eksempel bli svekket om preventivt nødverge gis en *videre* adgang. Det vil sannsynligvis føre til flere rettsbrudd hvis det er vide grenser for nødvergeretten. Usikkerhet, mindre forutberegnelighet og mindre trygghet vil komme til syne. Følgelig kan en videre adgang til preventivt nødverge føre til at også den objektive monopol og privilegiet staten har på rettshåndhevelse, bli svekket. Tilstedværelse av en til enhver tid riktig balanse mellom de ulike hensynene er derfor meget viktig.

3.6 Fremmed rett

Den rettskildemessige vekten av fremmed rett er liten. Spesielt gjelder dette spørsmålet om preventivt nødverge. I det følgende vil det bli gitt en meget kortfattet innføring i hvordan rettstilstanden på området i våre nærmeste naboland er. Noe som vil tjene kun som et sammenligningsmoment.

---

¹⁷⁵ Dørre, *op. cit.*, s. 26

3.6.1 Svensk rett

Den svenske retten krever at angrepet må være ”överhängande”.¹⁷⁶ Overhengende medfører at retten til preventivt nødverge begynner på et noe tidligere tidspunkt enn etter eldre svensk rett da angrepet i henhold til den tidligere svensk straffelov av 1864, måtte være umiddelbart forstående. Sammenlignet med norsk rett, er adgangen etter svensk rett snevrere. Bestemmelsen om nødverge har likevel mye likhetstrekk med den norske ved at nødvergesituasjonen eksempelvis opphører når angrepet er over. Også i svensk straffelov er skipførereksemplet benyttet, og antageligvis er hentet fra det norske forarbeidet.¹⁷⁷ Etter dette eksemplet, må det være ordlyden i lovteksten som skiller den svenske noe fra den norske, ved at angrepet må finne sted noe tidligere enn ved den norske nødvergebestemmelsen.

3.6.2 Dansk rett

Den danske straffeloven stiller et krav om at angrepet må være ”overhængende”. Etter tolkning av ordlyden, gir den adgang til preventivt nødverge overfor angrep som er umiddelbart forstående i tid. Generell fare for angrepet er imidlertid ikke nok for at preventivt nødverge skal kunne utøves lovlig. Heller ikke trusler om angrep, med noen få unntak, er nok for at det skal være tale om et ”overhængende” angrep. Momenter som vektlegges ved vurderingen av ”overhængende”, er angrepets sannsynlighet, tidsperspektivet frem til angrepet og behovet for umiddelbar avvergelse.¹⁷⁸

3.6.3 Tysk rett

Det kan synes at den norske nødvergebestemmelsen i stor grad er bygget etter mønster av tidligere tyske nødvergeregler.¹⁷⁹ Tilsvarende gjelder imidlertid ikke spørsmålet om preventivt nødverge. Den tyske nødvergebestemmelsen setter snevrere adgang til preventivt nødverge. Dette innebærer at den stiller krav om aktualitet ved at angrepet må være ”gegenwärtig”.

---

¹⁷⁶ Holmqvist, Lena. Leijonhufvud, Madeleine. Träskman, Per Ole og Wennberg, Suzanne. *Brottsbalken, En kommentar, Del II (13-24 kap.)* (2000) s. 573

¹⁷⁷ Dørre, *op. cit.*, s. 32-34

¹⁷⁸ *ibid.* s. 31-32

¹⁷⁹ *ibid.* s. 34-38

Det er tre situasjoner som berettiger ”gegenwärtig”: når angrepet er umiddelbart forestående, påbegynt eller vedvarende. At angrepet må være umiddelbart forestående, innebærer etter tysk rett, at forberedelser må ha nådd et stadium hvor neste skritt er den egentlige angrepshandlingen. All angrep som ikke er umiddelbart forestående og som tidsmessig er fjernere, faller således utenfor nødvergeregelen. Dette innebærer at retten til preventivt nødverge er utelukket når faren for angrepet er overhengende, i motsetning til den svenske og danske rett på området.¹⁸⁰

3.6.4 Øvrige rett

Mens den nederlandske retten krever at angrepet må være overhengende. Stiller den finske enda strengere krav til angrepet, nemlig at angrepet må være umiddelbart forestående.¹⁸¹

3.7 Oppsummering: Preventivt nødverge – de lege lata

Det er på det rene at preventivt nødverge etter norsk rett i en viss utstrekning kan utøves lovlig. Dette er fastslått både i forarbeidet til gjeldende straffelov og i rettspraksis. Forarbeidet til den nye straffeloven uttaler det samme. I juridiske teori er svaret likeså. Uenigheten i juridisk teori angår andre forhold, som for eksempel hvor i nødvergebestemmelsen preventivt nødverge har sin hjemmel.

Problemet melder seg som nevnt tidligere i spørsmålet om *når* og på *hvilket tidspunkt* preventivt nødverge kan utøves, og følgelig etter hvilke grenser. Grensene for det er etter forarbeidet og rettspraksis uklart og det ser heller ikke ut som om det pr. i dag er mulig å finne klare grenser for det. Nødvergesituasjonene vil eksempelvis være ulike fra situasjon til situasjon og fra gang til gang. Det avgjørende for hvor tidlig preventivt nødverge kan utøves, er avhengig av om nødvendighetsvilkåret er oppfylt. Vurderingen av om det er oppfylt, må skje etter en grundig avveining mellom angrepshandlingen og nødvergehandlingen.

---

¹⁸⁰ l.c.

¹⁸¹ NOU 1992:23 s. 95

3.7.1 Angrepshandlingen

Når angrepshandlingen skal vurderes, er det meget viktig å få avklare og å ta standpunkt til hvor stor *sannsynlighet* det er for at angrepet finner sted. Jo høyere sannsynlighet for neste angrep, desto videre er adgangen til å bruke nødverge mot et fremtidig angrep. I praksis vil det være både vanskelig og usikkert å vite hvor sannsynlig det er for at et angrep finner sted. Likevel kan visse momenter gi indikasjoner på det. Angriperens atferd, hvor ofte angrep har funnet sted og tidligere utøving av vold, mishandlinger eller overgrep er eksempler på det. Sannsynlighetsmomentet har høy vekt ved vurderingen og er bemerket som ”særlig vesentlig” i forarbeidet til den nye straffelov.

Ved vurderingen av hvor konkret *tidspunkt* og eventuelt *stedet* for angrepet er, kan tidligere handlingsmønster gi holdepunkter for når og hvor angrepet vil finne sted.

Hvor lang *tid* det er igjen til angrepet finner sted og hvilke *handlingsalternativer* foreligger er særlig vesentlig å få vurdert. Momenter av betydning i dette punktet vil være om det eksempelvis er mulighet for og tid til å kontakte politiet og dermed få hjelp til å avverge angrepet, eller om det finnes muligheter til å flykte hvis det på bakgrunn av situasjonens omstendigheter fremstår som naturlig. I de fleste familiære saker som for eksempel Liv-saken, er dette imidlertid vanskelig få til. Skipførereksemplet viser et annet tilfelle ved at skipføreren ikke hadde alternativer til å flykte. Men i sykehusdommen førte dette punktet til avgjørende utfall i saken. Jo mer tid den truede har før et eventuelt angrep finner sted, desto større mulighet for å vurdere andre handlingsalternativer. Det er verdt å merke at handlingsalternativmomentet har vært klart det viktigste momentet i rettspraksis.

Det må videre vurderes hvilket *rettskode* eller hvilken *interesse* angrepet er rettet mot. Jo høyere verdi, ikke nødvendigvis økonomisk sett, det angrepne rettskode har, desto videre er adgang til preventivt nødverge. For beskyttelse av liv og legem er adgangen videst.

Farligheten av angrepet må også vektlegges. I mobbedommen II ble dette vektlagt ettersom mobbingen, blant annet, hadde ført til at det var reelle grunner for at gutten kunne være suicidal. Andre eksempler fra rettspraksis er trusler, trakassering og mishandling.

Det vil følgelig være av betydning *hvor* den truede befinner seg. Det er lettere å akseptere preventivt nødverge hvis den truede befinner seg på et sted uten mulighet for bistand fra omverdenen. Det var sentralt i skipførereksemplet siden han befant seg på et sted hvor det ikke forelå andre alternativer til preventivt nødverge, datidens forhold tatt i betraktning.

3.7.2 Nødvergehandlingen

Når nødvergehandlingen skal vurderes, er det av betydning hvor *alvorlig* det fryktede angrepet er. Jo alvorligere angrepet er eller konsekvensene av det, desto alvorligere nødvergehandling kan iverksettes. Dette har nær sammenheng med tilbørighetsvilkåret.

Jo mer alvorlige *konsekvenser* nødvergehandlingen medfører, desto lenger må den truede vente før vedkommende iverksetter nødvergehandlingen. Dette innebærer at dersom det for eksempel er snakk om at et menneskeliv kan gå tapt som følge av nødvergehandlingen, må den truede vente med å avverge angrepet inntil det er sikre og konkrete holdepunkter for at angrepet finner sted i meget nær framtid. Det er altså begrenset adgang til preventivt nødverge når handlingen medfører alvorlige følger.

3.7.3 Tilbørighetsvilkåret

Hvor lovlig utøving av preventivt nødverge er, avhenger endelig av om nødvergehandlingen ikke åpenbart har gått utover det som er etisk forsvarlig. Dette vilkåret har sammen med nødvendighetsvilkåret blitt betydelig vektlagt i rettspraksis.

3.7.4 Konklusjon

Preventivt nødverge *kan* utøves lovlig når nødvendighetsvilkåret etter en totalvurdering mellom angrepshandlingen og nødvergehandlingen er oppfylt. Lovlig utøving er videre betinget av at de øvrige vilkårene for nødvergesituasjonen foreligger, samt at nødvergehandlingen er etisk forsvarlig. Det må følgelig være på det rene at *ingen* annen utvei av situasjonen finnes. I de tilfeller nødvergehandlingen medfører tap av menneskeliv, vil nødvergehandlingen kun *unntaksvis* utøves lovlig.

4 Overskridelse av grensene for lovlig nødverge

4.1 Overskridelse etter strl. § 48 fjerde ledd

Dersom grensene for nødverge overskrider, *er* handlingen likevel straffri i henhold til den generelle straffrihetsgrunnen i bestemmelsens fjerde ledd. Vilklårene som må foreligge, er at overskridelsen *utelukkende* må ha funnet sted *på grunn av en sinnsbevegelse eller bestyrtelse* fremkalt ved angrepet, jf. begrepene ”alene” og ”Sindsbevægelse eller Bestyrtelse” i bestemmelsen. Eksempler på ”Sindsbevægelse eller Bestyrtelse” er sinne, panikk, frykt eller redsel.¹⁸² Det er ikke et krav om at ”Sindsbevægelse eller Bestyrtelse” skal være rimelig. Men det kreves likevel at det må være årsakssammenheng mellom overskridelsen og sinnsbevegelsen eller bestyrtelsen, jf. formuleringen ”paa Grund af”.¹⁸³ Hvis nødvergehandleren har overskredet grensene for nødverge mens vedkommende har vært helt rolig og ikke har vært påvirket av noen form for sinnsstemninger, kommer fjerde ledd ikke til anvendelse.

Dersom motivene til nødvergehandleren er annet, eksempelvis fiendskap eller represalie, er bestemmelsens vilkår ikke oppfylt. Bestemmelsen krever som nevnt at overskridelsen *utelukkende* må ha funnet sted på grunn av sinnsbevegelse eller bestyrtelse. Dette ble slått fast av Høyesterett i mobbedommen¹⁸⁴ nevnt tidligere.

Høyesterett har derimot antatt at overskridelsen er straffri selv om nødvergehandleren har vært bevisst på at vedkommende ved sin handling overskrider grensene for nødverge.¹⁸⁵ Dette forutsetter selvsagt at de øvrige vilkår for lovlig overskridelse forligger.

Dersom vilklårene er oppfylt og følgelig handlingen straffri, innebærer det likevel ikke at den er lovlig eller rettsmessig. At handlingen ikke er rettsmessig betyr at angriperen kan utøve

---

¹⁸² Rt. 1985 s. 74 (s. 75).

¹⁸³ Matningsdal og Bratholm, *op. cit.*, s. 388

¹⁸⁴ Rt. 1996 s. 141 (s. 143)

¹⁸⁵ Kjerschow, *op. cit.*, s. 141

nødverge mot overskridelsen, noe som kan føre til grunnlag for erstatningsansvar mot den opprinnelige nødvergehandleren.¹⁸⁶

Når det i bestemmelsen heter at nødvergehandleren ”er” straffri når vilkåret foreligger, innebærer dette at fritakelsen for straff *er* obligatorisk og at straff *skal* bortfalle.¹⁸⁷ Bedømmelsen av om overskridelsen skal fritas for straff eller ikke, er med andre ord ikke skjønnsmessig.

Følgelig kan nødvergehandleren ikke påberope seg straffrihetsgrunnen dersom vedkommende overskrider grensene *etter* at nødverge er utøvd. Dette kan formuleres slik at overskridelsen gjelder i intensitet og *ikke* i tid.¹⁸⁸

Hensynene bak ovennevnte straffrihetsgrunn etter motivene til straffeloven, er at det er:

”[...] anstødeligt, at et urætmæssigt Angrebs sidste Resultat skal blive, at den Angrebne straffes, skjønt han alene har vist et sjæleligt Naturell, der er farlig for dem, der krænker hans Ret”.¹⁸⁹

Den gir derfor meget lav terskel for at overskridelsen skal kunne finnes straffri.¹⁹⁰

Også straffelovens § 228 tredje ledd kan supplere § 48 fjerde ledd ved legemsfornærmelse og føre til straffrihet på grunn av provokasjon når frifinnelse etter § 48 fjerde ledd ikke fører frem.¹⁹¹

---

¹⁸⁶ Andenæs, *op. cit.*, s. 173

¹⁸⁷ Bratholm, *op. cit.*, s. 147

¹⁸⁸ Matningsdal og Bratholm, *op. cit.*, s. 387. Se også Rt. 1983 s. 492 (s. 493) og Rt. 1984 s. 659 (s. 660).

¹⁸⁹ SKM, *op. cit.*, s. 88

¹⁹⁰ Se kapittel 6, tredje avsnitt.

¹⁹¹ Bratholm, *op. cit.*, s. 147

4.2 Overskridelse etter strl. § 56

Den som har overskredet grensene for nødverge, har en rettssikkerhetsventil ved at straff kan settes ned både etter straffelovens § 56 bokstav a og b. Etter bokstav a, kan nødvergehandleren få nedsettelse i straff dersom vedkommende har overskredet grensene for lovlig nødverge og at overskridelsen ikke skyldes sinnsbevegelse eller bestyrtelse.¹⁹² Overskridelsen må også her som ovenfor gjelde i intensitet og ikke i tid.

Etter bokstav b kan straffen settes ned på grunn av ”berettiget” harme. Dersom nødvergehandleren har vært utsatt for et rettstridig angrep – og *rettstridig* behøver som nevnt tidligere ikke å være straffbart – vil vedkommende være i berettiget harme.

---

¹⁹² Andenæs, *op. cit.*, s. 174

5 Straffeloven § 139 – handlingsplikt

5.1 Generelt om strl. § 139

Etter gjeldende straffelov § 139 har enhver borger *plikt* til å forsøke å *avverge* nærmere spesifiserte *alvorlige* forbrytelser eller følgene av dem. Voldtekt, seksuell omgang med barn under 14 år og drap er blant de forbrytelsene som gir en slik avvergelsesplikt. Vilkåret for atplikten skal inntre, er at det må fremstå som sikkert eller *mest sannsynlig* at handlingen vil bli begått. ”Mest sannsynlig” etter denne bestemmelsen forutsetter en sannsynlighetsovervekt. Dette innebærer atplikten inntre når det er minst 51 % sannsynlighet for at en alvorlig forbrytelse vil inntreffe.¹⁹³ Følgelig går avvergingsplikten foran taushetsplikten. Det vises for øvrig til punkt 3.1.1.

5.2 Forholdet mellom strl. §§ 139 og 48

Straffelovens § 139 første ledd er på mange måter også en nødvergebestemmelse. Bestemmelsen ligger således nærmere den preventive nødvergesituasjonen enn den akutte og ordinære. Begrunnelsen er følgende: I en ordinær nødvergesituasjon får den truede kunnskap om angrepet samtidig som vedkommende må reagere på det som skjer. Tidsrommet mellom kunnskap om angrepet og reaksjon mot det er altså veldig kort. Avvergelsesplikten som straffeloven § 139 første ledd pålegger, gjelder overtredelser som skjer i fremtiden. Det kan være tale om overtredelser som finner sted om én time eller om ett år. Det *kan* med andre ord bli tale om lang tidsavstand til nytt angrep eller overtredelse finner sted. Et eksempel kan illustrere dette: A vet på bakgrunn av en forhistorie at barnet til en nabo er utsatt for seksuell overgrep, ikke nødvendigvis hver dag, men ofte. A behøver ikke å reagere i samme øyeblikk som A har fått kunnskap om overgrepet. A må imidlertid reagere på at overgrepet ikke igjen skjer ved å anmelde forholdet til politiet eller på annen måte forsøke å avverge det. Når A griper inn ved å avverge nytt angrep eller overgrep, er A ikke midt opp i situasjonen. A har fått kunnskap om det som har skjedd i fortid på grunn av forhistorien. På bakgrunn av krav om sannsynlighets-

---

¹⁹³ Prop.116 L (2009-2010) s. 18-19 og RPOD-2012-7 s. 8

overvekt må A vurdere om overgrep eller angrep skjer igjen i fremtiden. Dersom svaret er ja, har A avvergingsplikt.

Videre pålegger straffelovens § 139, som nevnt, en avvergingsplikt uavhengig av taushetsplikt, noe som ikke er tilfelle etter den ordinære nødvergebestemmelsen. I en ordinær nødvergesituasjon etter straffelovens § 48 ligger angrepet så nærstående at en befinner seg midt opp i situasjonen, slik at taushetsplikten ikke er noe element opp i det hele.

6 Preventivt nødverge – de lege ferenda

Sammenlignet med nødvergebestemmelsen i den gjeldende straffelov, er endringene i nødvergebestemmelsen i den nye straffelov følgende: Første ledd viderefører i det vesentlige, og med noen språklige endringer, innholdet i første og annet ledd i gjeldende nødvergebestemmelse. Annet ledd viderefører i realiteten innholdet i tredje ledd. Tredje ledd derimot lovfester gjeldende ulovfestet rett om adgangen til å utøve nødverge mot offentlige myndighetsutøvelse, dog med snevrere adgang.¹⁹⁴ Fjerde ledd i gjeldende straffelov er ikke videreført i den nye. I stedet er regelen overlatt til bedømming hos rettens skjønn.¹⁹⁵ I denne sammenheng vises det for øvrig til punkt 3.1 ovenfor.

Av interesse for avhandlingens problemstilling, er endringene i første og annet ledd: Formuleringen ”Afvergelse af eller Forsvar mod” er blitt gjort om til ”avverge” i den nye bestemmelsen. Denne er blitt berørt og drøftet under punkt 4.1.1. Den andre endringen av interesse er vilkåret om tilbørighet. Mens gjeldende straffelov har benyttet uttrykket ”ubetinget utilbørig”, er ”åpenbart [min uthv] forsvarlig” benyttet i stedet i første ledd bokstav c i den nye bestemmelsen. Vurderingen av dette skal fortsatt være etisk vurdering av nødvergehandlingen,¹⁹⁶ men vilkåret *snevres* noe inn.¹⁹⁷

I og med at fjerde ledd i gjeldende straffelov ikke er videreført og bedømmelsen av overskridelsen av nødvergehandlingen er overlatt til rettens skjønn, avviker den fra gjeldende rett ved at det i *mindre* grad tolereres overskridelser.¹⁹⁸ Regelen er altså nå blitt en *straffritaksgrunn*. For preventivt nødverges vedkommende fører dette til *snevres* grenser for hva som skal kunne aksepteres. Når det gjelder vurderingskriteriene (”Angrebets Farlighet”, Angriberens Skyld” og ”angrebne Retsgode”) for hvilke nødvergehandlinger som skal kunne anses forsvarlig i gjeldende bestemmelse, er disse videreført i første ledd bokstav c i den nye bestem-

---

¹⁹⁴ Ot.prp. nr. 90 (2003-2004) s. 420

¹⁹⁵ *ibid.* s. 209

¹⁹⁶ *ibid.* s. 420

¹⁹⁷ *ibid.* s. 421

¹⁹⁸ *ibid.* s. 420-421

melsen uten noen realitetsforskjell. Den eneste forskjellen som kan bemerkes, som nevnt, er den nye språklige formuleringen.¹⁹⁹

Snevringene nevnt ovenfor synes å ha blitt vektlagt i rettspraksis. Rettsinstansene har hatt en *streng*, men samsvarende og lik vurdering av preventivt nødverge *etter* at mobbedommen ble avsagt av Høyesterett. Dette i motsetning til hvordan rettsstilstanden var før dommen. I den forbindelse kan sykehusdrapdommen nevnes. Saken hadde mye til felles med Verdal-saken: grov vold, mishandling og drapstrusler mot flere familiemedlemmer. I sykehusdommen var det i tillegg seksuelle overgrep mot barna. Overgrepet varte i hele 9 år mot det ene barnet frem til familiefaren ble drept. Samlet sett var ”angrepet” i lovens forstand mye alvorligere. Det at fagdommerne og lagretten mente at det forelå handlingsalternativ ved at mulighet til å forsøke å få hjelp fra politiet var til stede, synes å være noe urimelig. Det virker urimelig på bakgrunn av den dreptes tidligere og langvarige ulovlige handlinger mot familiemedlemmene, samt stor risiko for at han ville foretatt hevn. Utfallet, sammenlignet med Verdal-saken, synes å ha vært uheldig. Derfor er det meget viktig at kjennelser bør ha begrunnelse.

---

¹⁹⁹ *ibid.* s. 421

7 Avsluttende bemerkninger

Et spørsmål som kan stilles, er hvorfor lovgiver ikke har lovfestet preventivt nødverge mer enn det er gjort. Svaret bør være at når lovgiver ikke lovfester noe mer på et så sentralt område som preventivt nødverge, er det rett og slett en anerkjennelse av at variasjonene i nødvergesituasjonene er så ufattelig mange. Lovgiver må derfor ha sett seg fornøyd med å sette opp noen retningslinjer i forarbeidene. Sannsynligheten for at angrepet finner sted, muligheten for handlingsalternativer, angrepets alvor og så videre er de postene som har utkrystallisert seg som en må gjennom for å vurdere lovligheten av preventivt nødverge. Det kan videre vises til ordinært nødverge som er godt lovfestet gjennom straffelovens § 48. Selv den gir mye rom for seg. En ordinær nødvergesituasjon vil altså være gjenstand for mye tvil, veldig mange vurderinger og meget avhengig av små konkrete forhold i hver enkelt konkret sak. Følgelig har ingen av de juridiske forfatterne på dette rettsområdet har foreslått å lovfeste noe mer enn det lovgiver tidligere har gjort. Lovgivers vurdering av lovverket bør altså ikke undervurderes.

Selv om situasjonsvariasjonene er ufattelig mange og at vurderingen av grensene for preventivt nødverge er en vanskelig og komplisert sak, mener jeg at det likevel er mulig etter de oppsatte retningslinjer av lovgiver å *fremme rett og hindre urett*.

8 Litteraturliste

Bøker

Andenæs, Johs. ved Matningsdal, Magnus og Rieber-Mohn, Georg Fredrik.

Alminnelig strafferett. 5. utg. Oslo, 2004.

Augdahl, Per.

Nødverge. Kristiania og København, 1920.

Bratholm, Anders. *Strafferett og samfunn, alminnelig del*. Oslo, 1980.

Eckhoff, Torstein ved Jan E. Helgesen.

Rettskildelære. 5. utg. Oslo, 2001.

Eskeland, Ståle. *Strafferett*. 2. utg. Oslo, 2006.

Hagerup, Francis. *Strafferettens Almindelige del*. Kristiania, 1911.

Helsingeng, Terje. *Frikjent*. Oslo/Gjøvik, 1983

Holmqvist, Lena. Leijonhufvud, Madeleine. Träskman, Per Ole og Wennberg, Suzanne.

Brottsbalken, En kommentar, Del II (13-24 kap.). 2. utg. Stockholm, 2000.

Skeie, Jon. *Den norske strafferett, Første bind, Den almindelige del*. Oslo, 1937.

Kjerschow, P. *Straffeloven med kommentar og tillegg*. Oslo, 1930.

Mathiesen, Thomas. *Retten i samfunnet, En innføring i rettssosiologi*. Oslo, 2005.

Matningsdal, Magnus og Bratholm, Anders.

Straffeloven Kommentarutgave, første del. 2. utg. Oslo, 2003.

Slettan, Svein og Øie, Toril Marie. *Forbrytelse og straff*. Oslo, 1997.

Artikler

Slettan, Svein. «Privat dødsstraff?» - Er det lov å ta liv i nødverge?, *Lov og rett*. Oslo, 1987.

Avhandlinger

Dørre, Jarl Borgvin. *Krav til nødssituasjonen ved preventivt nødverge*. Oslo, 1998.

Lover

1814 Kongeriget Norges Grundlov (Grunnloven) av 17. mai 1814

1842 Lov angaaende forbrydelser (Kriminalloven) af 20de August 1842

- 1902 Almindelig borgerlig straffelov (straffeloven) av 22. mai 1902 nr. 10
- 1969 Lov om skadeserstatning (skadeserstatningsloven) av 13. juni 1969 nr. 26
- 1981 Lov om rettergangsmåten i straffesaker (straffeprosessloven) av 22. mai 1981 nr. 25
- 2005 Lov om straff (straffeloven) av 20. mai 2005 nr. 28
- 2007 Lov om skipssikkerhet (skipssikkerhetsloven) av 16. februar 2007 nr. 9
- 2009 Lov om forvaltning av naturens mangfold (naturmangfoldloven) av 19. juni 2009 nr. 100

Rettsavgjørelser

Høyesterettsavgjørelser

- Rt. 1874 s. 145
- Rt. 1896 s. 321
- Rt. 1904 s. 302
- Rt. 1905 s. 440
- Rt. 1907 s. 337
- Rt. 1936 s. 740
- Rt. 1938 s. 828
- Rt. 1955 s. 1055
- Rt. 1978 s. 553
- Rt. 1979 s. 429
- Rt. 1979 s. 760
- Rt. 1982 s. 1216
- Rt. 1983 s. 492
- Rt. 1983 s. 1268
- Rt. 1984 s. 659
- Rt. 1985 s. 74
- Rt. 1988 s. 928
- Rt. 1989 s. 64
- Rt. 1996 s. 141
- Rt. 2007 s. 1172
- Rt. 2011 s. 1699
- Rt. 2014 s. 238

Underrettsavgjørelser

RG 2002 s. 1450

Agder lagmannsretts dom av 25. mars 2004 (Straffesak LA-2003-19998)

Moss tingretts dom av 8. september 2010 (Straffesak TMOSS-2010-80011)

Trondenes tingretts dom av 18. februar 2013 (TTRES-2012-144595)

Namdal tingretts dom av 25. februar 2013 (TNAMD-2012-194178)

Oslo tingretts dom av 26. februar 2013 (TOSLO-2012-111130)

Upubliserte underrettsavgjørelser

Eidsivating lagmannsretts dom av 26. august 1982 og 4. mai 1983 (Straffesak nr. 47/1982)

Frostating lagmannsretts dom av 12. juni 1986 (Straffesak nr. 26/1986)

Forarbeider

SKM, Udkast til Almindelig borgerlig Straffelov for Kongeriket Norge. II Motiver. 1896.

NOU 1992:23

Ny straffelov - alminnelige bestemmelser.

Straffelovkommisjonens delutredning V

Prop.116 L (2009-2010)

Endringer i domstolloven (ekstraordinære valg til lekdommerutvalgene m.m.) og straffeloven 1902 (avvergingsplikt).

Ot.prp. nr. 48 (1965-1966)

Om lov om skadeserstatning i visse forhold.

Ot.prp. nr. 48 (2002-2003)

Om lov om hundehold (hundeloven)

Ot.prp. nr. 90 (2003-2004)

Om lov om straff (straffeloven)

Uttalelser

Lovavdelingens uttalelser av 8. juli 1999 (JDLOV-1999-5182 - sak 99/05182)

Rundskriv

RPOD-2012-7 (Politidirektoratet)

Nettsider

Lovdata. www.lovdata.no

NRK (07.11.2013). <http://www.nrk.no/hordaland/-paberoper-seg-nodverge-1.11344408>

NRK (29.12.2013). <http://www.nrk.no/rogaland/inntrenger-fikk-hodeskader-1.11440875>